

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет психології
Кафедра соціальної психології

ДИПЛОМНА РОБОТА
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

**«Вплив стилю сімейного виховання на
формування життєвих перспектив
студентської молоді»**

Виконав:

студент 2-го курсу, групи ПСзм-22

Напряму підготовки 053 «Психологія»

Біленчук Роман Васильович

Керівник: кандидат психологічних
наук, доцент

Вітюк Надія Романівна

Рецензент: кандидат психологічних
наук, доцент

Федоришин Галина Миколаївна

м. Івано-Франківськ
2022 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	6
1.1 Поняття «життєва перспектива» у психологічних дослідженнях.....	6
1.2 Теоретичний аналіз компонентів життєвих перспектив студентської молоді.....	11
1.3 Характеристика стилів сімейного виховання.....	17
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	27
2.1 Програма емпіричного дослідження життєвих перспектив та стилю сімейного виховання сучасної молоді.....	27
2.2 Аналіз результатів дослідження особливостей життєвих перспектив та стилю сімейного виховання молоді.....	32
2.3 Результати дослідження зв'язків між стилем сімейного виховання та формуванням життєвих перспектив сучасної молоді.....	44
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	51
3.1 Обґрунтування програми формування життєвих перспектив студентської молоді.....	51
3.2. Програма тренінгу оптимізації життєвих перспектив студентської молоді.....	55
Висновки до розділу 3.....	65
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Життєва перспектива - це образ бажаного й усвідомлюваного як можливого майбутнього. Життєва перспектива, безперечно, є складним психічним утворенням, яке, безсумнівно, регулює розгортання життєвого шляху особистості. У житті молодшої людини життєва перспектива слугує вектором життєвого руху та мотиваційним компонентом до діяльності. Оскільки студентська молодь знаходиться на шляху самовизначення, в професійному, сімейному, соціальному та інших вимірах, успішно побудована життєва перспектива є необхідною умовою для здійснення вибору свого подальшого життєвого шляху. Цей вибір не може бути успішним без свідомого й відповідального прогнозування, планування й проєктування власного життєвого шляху студентом. Формування узгодженої життєвої перспективи як образу усвідомлюваного майбутнього, актуального для студента в теперішньому та зумовленого набутим життєвим досвідом, є необхідною умовою для його успішного становлення як особистості в житті. Доведено, що сімейне виховання має вплив на особистість дитини, тому важливо з'ясувати особливості впливу стилів сімейного виховання на формування життєвих перспектив у неї.

Дослідженню феномена життєвої перспективи займалися ряд вітчизняних та зарубіжних психологів: В.Лансе, Т.Гісме, З.Залескіна, Ю.Норчук, І.Гуляс, Л.Кузьо, Т.Титаренко, Ж. Нюттен, К. Платонова, А. Кронік, А. Шмельова.

Виокремлення змістових характеристик життєвих перспектив представлені у працях сучасних дослідників, зокрема М. Кухта, Б.Братусь, В. Карандишевої, Т. Коттле, В. Гаркуша, В. Кайко, І. Підручної та Є. Головахи.

Коли дослідження стилів сімейного виховання представлено у працях Л.Штейнера, Л.Берталанфі, К.Юнг, З.Холл, К.Хорні, Е.Еріксон, Д.Віннікот, Е.Фромм, К.Роджерс, А.Личко, А.Болдуїн, В.Гарбузов, Е.Ейдемільер, Г.Фредоришин, О.Лютак, Д.Баумрінд. Однак, не вивченим залишається дослідження впливу стилю сімейного виховання на формування життєвих перспектив студентської молоді.

Об'єкт дослідження: життєві перспективи студентської молоді.

Предмет дослідження: стиль сімейного виховання студентської молоді як чинник формування життєвих перспектив студентської молоді.

Мета дослідження: теоретично та емпірично виявити особливості впливу стилю сімейного виховання на формування життєвих перспектив студентської молоді.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз феномену життєвої перспективи та її компонентів у психологічних дослідженнях.

2. Визначити основні показники життєвої перспективи та стилів сімейного виховання.

3. Виявити особливості життєвих перспектив та стилю сімейного виховання сучасної молоді

4. З'ясувати закономірності впливу стилю сімейного виховання на формування життєвих перспектив сучасної молоді.

5. Розробити тренінгову програму оптимізації життєвих перспектив студентської молоді.

Для досягнення поставлених завдань були використані такі **методи дослідження:** *теоретичні:* аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація та систематизація; *емпіричні:* тестування. Для отримання емпіричних даних було застосовано такі методика: методика «Мета — Засіб — Результат» (ЦСР) А.Карманова; тест «Метафори часу» Є. Головахи, А. Кроніка; тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтєва; методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» Е. Фанталової; опитувальник «Батьків оцінюють діти» І.Фурманова. Методи математичної статистики: методи описової статистики, коефіцієнт кореляції Пірсона та t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

Структура роботи. Дипломна робота складається: з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг

магістерської роботи склав 91 сторінку, із яких – 69 основного тексту, 55 – списку використаних джерел, 6 – додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

1.1 Поняття «життєва перспектива» у психологічних дослідженнях

Феномен життєвої перспективи досліджувала велика кількість науковців як вітчизняних, так і закордонних, тому можемо бачити ряд психологічних підходів щодо інтерпретації поняття «життєва перспектива».

«Життєва перспектива – це спосіб прогнозування людиною свого майбутнього в соціальній, біологічній та проблемно-подієвій площині, в результаті чого утворюються когнітивні передумови для визначення життєвих цілей і стратегій» [44, с. 100].

До підходів, які займалися дослідженням феномену життєва перспектива належать: мотиваційний, подієвий, проблемно-подієвий, типологічний, соціально-психологічний та психолого-педагогічний. Аналіз цих підходів дає розуміння того, що поняття «життєва перспектива» на різних етапах становлення науки трактується по-іншому.

Представники типологічного підходу (К. Юнг, Г. Айзенк, Е. Міллер, К. Леонгард) пояснювали життєву перспективу як інтелектуальну здатність передбачувати та прогнозувати власне майбутнє. Саме життєва перспектива є запорукою мотивації до діяльності задля досягнення бажаного, від чого і залежить успішність майбутнього [31].

Представники типологічного підходу феномен життєвої перспективи пояснюють як реальний життєвий потенціал людини, який базується на минулому досвіді, рівневі розвитку та власних здібностях людини. За допомогою життєвого потенціалу людина може мати успішне майбутнє.

Аналіз типологічного підходу (К. Юнг, Г. Айзенк, Е. Міллер) дав змогу підсумувати, що життєва перспектива – це інтелектуальна здатність прогнозувати та передбачувати власне майбутнє на основі досвіду, здібностей та особистісних властивостей [2].

Зовсім з іншої сторони життєву перспективу розглядають представники проблемно-подієвого підходу (Є. Головаха, О. Кронік). На їхню думку, життєва перспектива містить позитивні та негативні майбутні події, які можуть створювати проблеми, що потребують вирішення. Ключовий момент життєвої перспективи полягає в суб'єктивній оцінці індивідом бажаності або небажаності події, яка може виникнути. Це говорить про те, що під час оцінки «можлива – неможлива» й «бажана – небажана» подія, відбувається формування життєвої перспективи особистості [35].

Отже, представники проблемно-подійного підходу пояснюють життєву перспективу як перебіг майбутнього з наповненням певними подіями. Ці події людина оцінює як бажані або небажані.

Представники мотиваційного підходу (Ж. Нюттен, В. Ленса, Т. Гісме, З. Залескіна) під життєвою перспективою розуміють самопроєкція людини в майбутнє. Бельгійський психолог Ж. Нюттен пише, що «сформоване уявлення про власне життя слугує мотиваційним компонентом для реалізації цілей з метою досягнення бажаного» [40].

Соціально-психологічний підхід розглядає становлення життєвих перспектив на основі несуперечливої індивідуальної системи ціннісних орієнтацій.

Дослідженням феномену «життєва перспектива» також займалися сучасні науковці.

І. Підручна пояснює цей феномен як «спосіб усвідомленого, відносно структурованого освоєння особистістю свого майбутнього». Вона порівнює життєві перспективи з потенційними можливостями людини [40, с.78].

За Ю. Норчуком життєва перспектива - це «образ бажаного й усвідомлюваного як можливого свого життя за умови досягнення певних цілей». Як бачимо, науковець презентує своє бачення життєвої перспективи з позиції власних бажань. [36].

І. Гуляс пропонує своє бачення життєвої перспективи, яке полягає в тому, що життєва перспектива є потенційною можливістю розвитку особистості, яка

формується у взаємозв'язку очікуваних і планованих подій й розглядається в єдності ціннісно-сміслових й організаційно-діяльнісних аспектів. Він вважає, що ключовими аспектами життєвої перспективи є активність особистості та реалістичне ставлення до побудови планів [12].

Як бачимо, людина має вплив на обставини життя, оскільки саме вона здійснює вчинки, які можуть змінити життєву перспективу.

Узагальнивши бачення поняття «життєвої перспективи» сучасних дослідників, зокрема М. Кухта, Т. Коттле, Л. Кузьо та О. Грінкової можна сказати, що вони визначають цей феномен як здатність передбачати важливі життєві події, де вагоме значення варто надати організації власної діяльності та управлінню часом [11].

Більш детальним дослідженням життєвої перспективи займався Є. Головаха, який вважає життєву перспективу «цілісною картиною майбутнього в складному суперечливому взаємозв'язку програмованих і очікуваних подій, з якими людина пов'язує соціальну цінність й індивідуальний смисл свого життя» [10, с.90].

С. Рубінштейн виділяє три типи перспектив, які пов'язує між собою [43, с. 239]. Зокрема когнітивна, особистісно-мотиваційна та життєва перспектива особистості.

1. Когнітивна перспектива містить можливість людини свідомо й детально створювати життєві плани, структурувати своє майбутнє, а тому бачити перспективи майбутнього і себе у цьому майбутньому.

2. Особистісно-мотиваційна перспектива означає наявність в особистості мотивації досягнення, яка сприяє її постійній активності та спрямованості у майбутнє з гарантією на особистісну реалізацію.

3. Життєва перспектива створюється на основі отриманого досвіду. Вона тісно пов'язана із життєвою позицією. Саме визначена життєва позиція надає людині потенціал та пріоритети, новий рівень можливостей, які вона повинна втілювати у життя, коли «тупикова» життєва позиція закриває можливість руху у майбутнє. Важливо зауважити, що під життєвою позицією і її рівнем варто

розуміти рівень освіченості, професіоналізму, соціальне становище, а також особистісні досягнення людини, наприклад особистісна зрілість. [36].

У психологічній літературі виокремлюють ближню, середню і далеку життєву перспективу. Важливо зауважити, що життєва перспектива коректується протягом життя, де важливе значення ще мають рівень соціальних впливів та етап життєдіяльності людини.

Побудова життєвої перспективи здійснюється на основі уявлення про майбутнє, наявність головних та проміжних цілей, вибір стратегій поведінки та їх досягнення. Життєва перспектива може бути як оптимістичною, так і песимістичною, це залежить від життєвих досягнень і соціальної інтегрованості особистості.

Самовизначення в житті грає ключову роль у побудові життєвих перспектив, зокрема професійне, сімейне й вікове самовизначення в житті.

Життєва перспектива може змінюватися, це залежить від можливих соціально-ситуаційних, статусно-рольових змін, динаміки соціоресурсного забезпечення життєвих потреб і планів та вікових параметрів життєдіяльності людини. До прикладу, життєва перспектива у молодій людині значно відрізняється від людини похилого віку. У похилому віці життєва перспектива стає суттєво коротшою, а тому потребує серйознішого ставлення до розрахунку та наповнення її подіями [39].

Перед кожною людиною стоїть завдання, яке полягає у пошуку балансу між життєвою перспективою, яка відкрита наразі й буде актуальною в майбутньому, та вибором життєвих стратегій, які б відповідали основним життєвим запитам особистості. Тому важливо наголосити на сутності поняття «життєва стратегія». Життєва стратегія - це комплексне утворення, яке виникає з метою забезпечити адаптацію та самореалізацію особистості, що формується за допомогою ціннісних орієнтацій й виокремлюється такими якостями, як спрямованість, стійкість, протяжність, усвідомленість, організованість, реалістичність, активність. Від вибору життєвих стратегій залежить успішність реалізації життєвих перспектив [9, с.25].

У побудові життєвої перспективи важливу роль відіграє ієрархія ціннісних орієнтацій, оскільки недостатньо сформована ієрархія ціннісних орієнтацій чинить конфлікт цінностей, що проявляється у формі труднощів вибору провідних напрямків самореалізації та найбільш значущих сфер життєдіяльності, на яких людині варто сконцентрувати свої зусилля. Тобто у разі не сформованої системи ціннісних орієнтацій виникають труднощі в розумінні власних бажань та у формуванні образу гармонійного майбутнього. Відповідно, для успішної самореалізації людини в майбутньому є узгоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій, яка лежить в основі формування змістовно і хронологічно координованих життєвих цілей і планів.

Отже, можемо підсумувати, що життєва перспектива – це планування майбутнього, що здійснюється на основі сформованої ієрархії цінностей, яка представлена у свідомості людини.

У нашій магістерській роботі, ми будемо опиратися на психологічний підхід. Ми вважаємо, що значущою для вибудовування людиною образу свого майбутнього є специфіка системи ціннісних орієнтацій, які складають ядро життєвої перспективи.

1.2 Теоретичний аналіз компонентів життєвих перспектив студентської молоді

Є. Головаха до психологічних складових відносить несуперечливу систему ціннісних орієнтацій, Л. Божович висуває детермінантами життєвих перспектив мотиви особистості, коли І. Мартинюк спрямованість особистості. Г. Олпорт та М. Рокіч до психологічних складових відносить уміння диференціювати ціннісні об'єкти [10].

Науковці також до ключових аспектів життєвої перспективи відносять життєві цілі та життєві плани. Це пов'язано з розумінням життєвої перспективи як планування майбутнього.

Є. Головаха пояснює життєву ціль як «предметну і хронологічну межу актуального майбутнього» [9, с. 68]. Життєві цілі значною мірою залежать від інтересів, потреб та здібностей людини. Великий вплив на формування життєвих цілей має життєвий досвід, соціальний статус та опановані індивідумом соціальні ролі [11]. При плануванні життєвої цілі важливо враховувати напрямок власних здібностей та талантів, оскільки це сприятиме самореалізації. Правильна побудова життєвої цілі є запорукою її досягнення. Тому при постановці життєвої цілі варто дотримуватися певних критеріїв, зокрема життєва ціль повинна бути конкретна, вимірювальна, досяжна, актуальна та обмежена часом. Реальність життєвої цілі є важливою умовою здійсненності життєвого плану, тому важливо давати оцінку реальності їх здійснення та засобів виконання.

Окрім того, потрібно бачити лінію між ідеальним результатом, напрямком діяльності яким можна отримати цей результат. [12].

Життєва ціль повинна відповідати можливостям та здібностям людини, а тому бути адекватною. Життєві плани виступають засобами досягнення життєвих цілей. Саме життєві плани визначають порядок дій з метою досягнення бажаного [2, с. 28].

Л. Помиткіна стверджує, що «життєві плани є прагненням особистості побудувати своє життя певним чином через визначення й досягнення тих чи

інших цілей, у яких виражені помисли й побажання людини про нинішню й майбутню діяльність» [40, с. 179].

Іншими словами життєві плани це логічно вибрані й проаналізовані завдання, які можуть мати в собі певні фантазії та мрії. Різниця між життєвими планами та передбачення майбутнього у тому, життєві плани спрямовані на встановлення конкретних задач, є засобом досягнення бажаного, коли передбачення майбутнього полягає в уявленні та прогнозуванні того, що буде потім. Життєві плани можуть бути ситуативними та корінними. Ситуативні більше спрямовані на теперішнє й швидкоплинні, а корінні орієнтовані на досягнення більш загальних, далекоглядних та тривалих цілей.

О. Кресан бачить головну цінність життєвих планів у тому, що вони виступають засобом самовиховання. [25].

Варто наголосити на тому, що умови життя та й особистість у процесі життя дуже змінюється, тому планування життєвого шляху не може бути детальним, оскільки важко передбачити всі можливі нюанси та обставини, які можуть відбутися у далекому майбутньому. Проте навички саморегуляції та самоконтролю ефективно впливають на досягнення запланованого [10].

Також Є. Головаха до психологічних складових життєвої перспективи відносить систему ціннісних орієнтацій. На його думку, ціннісні орієнтації виступають чинником який спонукає рух лініями від однієї життєвої події до іншої на лінії життя. Ієрархія ціннісних орієнтацій відіграє ключову роль при плануванні майбутнього, постановці конкретних цілей та події. На його думку, формування ієрархії ціннісних орієнтацій особистості здійснюється на основі її домінуючих потреб, а предмети цих потреб стають її провідними життєвими цінностями. Ієрархія цінностей створюється на основі провідних цінностей людини. Ієрархія цінностей визначає порядок пріоритетності певних сфер діяльності, векторів життєвого шляху, а також ліній поведінки.

У ситуації недосягнення життєвих планів та цілей ціннісні орієнтації виконують роль регуляторів, коли у ситуації досягнення цілей слугують стимулом, тобто спонукають до формування нових життєвих цілей.

Б. Братусь пише, що «за допомогою ціннісних орієнтацій особистість моделює майбутнє, тобто перспективи розвитку, які ще не впливають з теперішнього життя». Він прирівнює ціннісні орієнтації до сенсу життя й вважає, що саме цінності особистості створюють ту модель майбутнього життя, яку вона повинна реалізовувати. [3].

Життєва мета є також психологічною складовою життєвої перспективи.

Отож, аналіз наукових праць Є. Головахи, Б. Братуся, А. Кроніка та А. Шмельова дає змогу підсумувати, що життєва перспектива формується на основі висунутої мети, поставлених планів, системи ціннісних орієнтацій, програмованих і очікуваних подій особистістю [7].

Життєва перспектива допомагає людині тримати активну позицію в житті, орієнтує її, виконує регуляцію діяльності. На сформованість життєвої перспективи впливає наявність віддалених цілей майбутнього та наявність програми дій (планів), які відповідають за реалізацію цілей [19].

Окрім того, Є. Головаха пише про основні параметри життєвої перспективи, зокрема: глибина перспективи, її реалістичність та диференційованість, оптимістичність й узгодженість життєвої перспективи [10].

У дослідженнях бачимо, що науковці до складових життєвої перспективи також відносять цілі, програми та плани. Ці складові є запорукою досягнення успіху в майбутньому. Її оцінка життєвої перспективи здійснюється за допомогою оцінки цих показників.

У працях О. Дмитрука можемо бачити структуру цільового планування життєвої перспективи. Він виокремлює ближнє, середнє та дальнє планування життєвої перспективи. Кожне з планувань має свої певні особливості. Планування дальньої перспективи полягає у постановці віддалених й глобальних життєвих цілей. Особливість віддалених й глобальних цілей полягає в тому, що вони формуються на основі осмислення ціннісно-сміслових аспектів життя, а також є узгодженими з її можливостями особистості. Планування ближньої життєвої перспективи більше стосується уявлень про шляхи досягнення

поставлених перед собою цілей, а планування середньої життєвої перспективи - постановку самих життєвих цілей. [38, с. 23].

Отож, можемо підсумувати, що побудова життєвої перспективи - це процес постановки цілей та складання життєвих планів, які засновані на ціннісних орієнтаціях людини.

Виявлено, що побудова життєвої перспективи також залежить від навичок саморефлексії людини та вміння аналізувати світ довкола. Саморефлексія дозволяє зрозуміти що саме людина хоче отримати в житті, а аналіз середовища у якому людина живе передбачає оцінку зовнішніх обставин, прогнозування можливості виникнення тих чи інших обставин та ситуацій.

При побудові життєвої перспективи особистість, перш за все, повинна передбачити власні особистісні зміни, тобто зміну потреб та домагань, характеру, вподобань, а тому спрогнозувати й співвіднести, які бажання і потреби будуть актуальними для неї у майбутньому. Такий підхід при формуванні життєвої перспективи забезпечить реалістичне уявлення про своє майбутнє. Тому, як бачимо, формування реалістичної перспективи залежить від усвідомлення можливостей і ресурсів особистості, розуміння та наявності знань про альтернативи вибору, наявності можливостей для досягнення цілей та бажаних речей, рівня домагань.

Отож, як бачимо, при формуванні життєвої перспективи важливо, щоб вона була реалістичною, оскільки тоді збільшується ймовірність її реалізації, досягнення.

Варто наголосити на самореалізаційному потенціалові, бо він дає можливість оцінити вплив прогнозованих подій і ситуацій на саморозвиток особистості. Мова йде про формування «образу Я» в майбутньому. Цей образ може коливатися від абсолютно песимістичного до максимально оптимістичного [17].

При побудові життєвої перспективи важливу роль відіграють навички рефлексії, оскільки узгоджена життєва перспектива – це та, яка відповідає бажанням, потребам, інтересам, соціальній ситуації. Все це дає можливість

побудувати коректну життєву перспективу. Тобто, плануючи майбутнє потрібно здійснювати адекватну оцінку зовнішніх обставин і внутрішніх ресурсів та потенціалів.

Узгодженість життєвої перспективи неможлива без цілісності уявлення життєвого шляху, орієнтації на власні цінності (є базисом для успішного подолання життєвих труднощів), балансу сталості та динамічності життєвої позиції, об'єктивної оцінки навколишньої ситуації й можливостей розвитку в ній й об'єктивної оцінки власних можливостей і потенціалів.

Проектування майбутнього може бути не реалістичним та неузгодженим із життєвою стратегією людини. Тобто «ідеальна картина майбутнього» не співвідносна з реальними потребами та можливостями людини, що може виникати під впливом наступних чинників:

- соціально-історичні (зміни у суспільстві, які людина не може передбачити в майбутньому);
- соціально-економічні (фінансові проблеми та кризи, які зашкоджують співвіднесенню ресурсів й можливостей для реалізації бажаного);
- психологічні (нав'язані ззовні моделі життя і поведінки (конформізм), низький рівень рефлексії та самосвідомості; нездатність до організації власного життя та незнання власних ресурсів, що часто можемо спостерігати у жінок котрі пережили психологічне насильство. [33, с. 160].

Отож, аналіз наукових досліджень дає змогу виокремити компоненти життєвої перспективи: когнітивний, ціннісно-орієнтаційний, емоційний, організаційно-дійовий компоненти.

Життєві перспективи можуть бути далекосяжними й короткостроковими. Відомо, що далекосяжні перспективи притаманні більшою мірою людям молодого вони наповнюють життя сенсом, коли звуження життєвих перспектив є показником життєвих криз.

Передумовою успішної самореалізації особистості в майбутньому є узгоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій, яка лежить в основі формування змістовно і хронологічно координованих життєвих цілей і планів.

На основі визначеної ієрархії цінностей людина здійснює планування майбутнього, мети та цілей. Коли не сформована ієрархія ціннісних орієнтацій у людини виникають труднощі у процесі визначення пріоритетних напрямків та сфер самореалізації.

Отже, змістових характеристик життєвої перспективи відносимо:

- систему ціннісних орієнтацій;
- життєву стратегію (спрямованість, стійкість, протяжність, усвідомленість, організованість, реалістичність, активність);
- життєва ціль, мета (адекватність, реалістичність життєвої цілі);
- життєві плани (програми дій, які виступають засобом досягнення цілей);
- уявлення про своє майбутнє та «образу Я» в майбутньому (може коливатися від абсолютно песимістичного до максимально оптимістичного);
- реалістичність перспективи (рівень домагань та можливостей респондентів);
- орієнтація на минуле, сьогодення чи майбутнє.

До психологічних складових життєвої перспективи відносять осмисленість і цілеспрямованість життєвої перспективи, спрямованість особистості та уміння диференціювати ціннісні об'єкти, глибина, реалістичність, диференційованість, оптимістичність та узгодженість перспективи.

1.3 Характеристика стилів сімейного виховання

Сім'я є найближчим соціальним середовищем для дитини. Саме на сімейне середовище припадає задоволення базових потреб дитини, зокрема у прийнятті, визнанні, захисті, емоційній підтримці та повазі. На важливості стилю спілкування наголошує Л. Шнейдер.

Стиль виховання в сім'ї має важливе значення у формуванні особистості дитини. Під стилем сімейного виховання варто розуміти «ставлення батьків до дитини, характер контролю за її діями, спосіб висування вимог, форми заохочення та покарання».

У теорії систем Л. Берталанфі пише, що система як ціле більше, ніж сума її частин й щось, що зачіпає систему в цілому, впливає на кожен окремий елемент всередині. Він наголошує на міцному зв'язку членів сім'ї, які впливають один на одного. Тому зрозуміло що стиль сімейного виховання очевидним стосунки чинять значний вплив на формування особистості дитини. [44, с 67].

Дитячо-батьківські стосунки певні типи взаємин між батьками й дітьми. Також дитячо-батьківські стосунки пояснюють як тривалі міжособистісні стосунки, що характеризуються сильною емоційною значущістю для дитини та батьків, віковою змінністю, балансом полярних позицій, потребою піклуватися та відповідальністю. Дитячо-батьківські стосунки зумовлюють психічний розвиток і соціалізацію дитини.

Характеризувати дитячо-батьківські стосунки можемо через характер емоційного зв'язку, мотиви виховання й батьківства, задоволення потреб дитини, турботу й увагу батьків, стиль спілкування і взаємодії з дитиною, спосіб вирішення конфліктних моментів, соціальний контроль та ступінь стійкості, а також послідовність сімейного виховання [8, с. 99].

Аналіз наявних досліджень щодо стилів сімейного виховання стосунків дозволив виокремити основні підходи та точки зору щодо даної проблеми.

Важливого значення ролі й змісту стилю батьківського виховання надавали представники психоаналітичного підходу, зокрема А.Адлер, З.Фрейд, З.Холл,

К.Хорні, К.Юнг, Т.Адорно, Дж.Боулбі, М.Ейнсворт, Е.Еріксон, В.Шутц та інші. Зокрема, Т.Адорно наголошували на потребі гуманного ставлення до дітей.

З. Фрейд запевняв, що на психічний та емоційний розвиток дитини значний вплив чинять батьки, оскільки дитина починаючи з народження перебуває у дуже тісних взаєминах зі своїми батьками. Ця взаємодія створює не тільки матеріальну залежність між батьками й дитиною, а й емоційну. Науковець наголошує на тому, що правильна поведінка батьків до дитини в дитинстві є основою її успішного розвитку та майбутнього. Також З. Фрейд надає особливо важливого значення характеру відносин із батьками у 3-6-літньому віці. Він запевняє, що саме характер дитячо-батьківських стосунків, безперечно, впливає на емоційне становлення дитини та формування його супер-его [14, с. 11].

Е. Еріксон прийшов до висновку, що для формування здорової та зрілої людини необхідне: базове почуття довіри до світу (внутрішня визначеність), автономність (самостійність, почуття самоконтролю) та ініціативність, де вагомий вплив чинить грамотність батьківського виховання. Впевнена поведінка батьків, заохочення дитини до самостійності, забезпечення почуття надійності та збільшення контрольованого дитиною простору і є показниками грамотного батьківського виховання. [20, с. 15].

Відомий педагог-психоаналітик Д. Віннікот наголошує на інтуїтивній мудрості, природності та послідовності дій батьків у взаємодії з дитиною, оскільки це сприяє емоційній стійкості дитини [21, с. 99].

Отже, бачимо, що представники психоаналітичного підходу акцентують на прив'язаності, безпеці та встановленні близьких стосунків дітей та батьків, які є запорукою їхнього гармонійного розвитку.

Представники терапевтичного підходу висвітлюють сімейні відносини як чинник успішного розвитку та формування благополуччя індивіда в сім'ї.

Х. Джайноттом зазначає, що на успішність розвитку дитини позитивно впливають навички батьків уважно слухати дитину, проявляти терпіння, цінувати думку дитини, обережного використання слів, проявляти думки й почуття без агресії у сімейній взаємодії. Також дослідник зазначає, що для

успішного розвитку дитини батьки під час взаємодії з дитиною повинні прагнути підтримувати позитивний «Я-образ» в дитини, обговорювати ситуації, вчинки дитини, уникаючи особистих негативних оцінок, звинувачень, погроз й виступати ініціатором кооперації. [29, с. 98].

Представник гуманістичної психології Е.Фромм говорить, що батьки повинні вміти контролювати свою поведінку та виховувати дитину без тиску. Коли К.Роджерс пише, що стиль спілкування в сім'ї має будуватися на відкритості, свободі та взаємній повазі. Вміння батьків чути дитину, висловлювати свою думку та почуття зрозуміло для дитини, розв'язувати спірні питання максимально задовольняючи інтереси обох сторін є позитивним підґрунтям для формування особистості, яка досягне успіху в житті [48, с. 77].

Дослідженням дитячо-батьківського спілкування, стилі сімейного виховання займалися ряд науковців, зокрема А.Болдуїн, А.Лічко, В.Гарбузов, Д.Боумрід, Е.Арутюнянц та інші.

Дитячо-батьківські стосунки містить батьківські установки й відповідні їм типи поведінки, батьківську позицію, тип батьківського ставлення, стиль виховання, особливості батьківського сприйняття, способи спілкування та особливості впливу на дитину.

Е.Арутюнянц розглядаючи сімейну структуру виокремлює три варіанти сім'ї та особливості взаємодії в ній: традиційна (патріархальна), дітоцентрична і подружня (демократична).

У традиційній сім'ї діти відзначаються пасивністю та ригідністю в спілкуванні. У дітоцентричній сім'ї стосунки мають симбіотичний характер, що формує високу самооцінку, високий рівень власної значущості, відсутність бажання засвоювати соціально прийнятні форми поведінки, низький самоконтроль і почуття відповідальності. У подружній (демократичній) сім'ї дитячо-батьківські стосунки ґрунтуються на прийнятті, автономності членів та довірі. Методом виховання виступає діалог. Підсумком такого виховання є засвоєння дитиною демократичних цінностей, гармонізація її уявлень про права та обов'язки, свободу і відповідальність, розвиток активності, самостійності,

доброзичливості, адаптивності, впевненості в собі та емоційної стійкості [52, с. 45].

А.Лічко та Е.Ейдемільер пропонують наступну класифікацію стилів сімейного виховання:

1. Гіпоопіка. Характеризується недостатньою турботою до дитини зі сторони батьків. У взаємодії батьки не включаються в життя дитини. З таким типом сімейного виховання дитина відчуває байдуже ставлення батьків до неї. Дитина самостійно розв'язує свої проблеми й не розраховує на підтримку батьків. Емоційні зв'язки на низькому рівні. Батьки цього типу виховання не надають важливе значення задоволенню потреб дитини, як духовних, так і матеріальних. Тому низький рівень емоційного зв'язку з дитиною, відсутність прив'язаності та неконтактність є базовими показниками цього типу виховання. Байдужість батьків, дефіцит тепла й піклування є несприятливими для дитини, а тому викликають емоційне відсторонення дитини, відстороненість від сімейних стосунків, тривожність та емоційну замкнутість.

2. Гіперопіка. Характеризується турботою та увагою до дитини, що позбавляє її самостійності та ініціативності. Батьки домінують над дитиною й тим самим нехтують її реальними потребами та бажаннями, суворо контролюють. Якщо гіперопіка поєднується із потуранням, то батьки намагаються задовольнити всі бажання дитини.

3. Емоційне відторгнення проявляється у холодному емоційному ставленні до дитини. Потреби дитини ігноруються, виявляється постійне незадоволення дитиною. Така взаємодія породжує замкнутість дитини, невміння виражати почуття любові та роздратованість.

4. Жорстокі взаємини. Батьки проявляють суворість у покаранні та гостре реагування на незначні порушення дитини.

5. Умови підвищеної моральної відповідальності. Характеризується вимогливістю до дитини. Від дитини вимагають бути чесною, порядною, з почуттям обов'язку, що не відповідає її віковим можливостям. Тобто відбувається невідповідність вікових й реальних можливостей, оскільки вимоги

щодо обов'язку, чесності є складними та не зрозумілими для дитини. У результаті такого спілкування та взаємодії у дитини часто виникає ненависть й агресія. Також батьки з цим типом виховання від дитини очікують значних і не відповідних його здібностям успіхів [49, с. 10].

6. Суперечливе виховання. Зміна стилів та прийомів виховання.

У науковій літературі також бачимо такі стилі виховання в сім'ї: поступливий, конкурентоспроможний, розсудливий, попереджувальний, контролюючий, співчутливий та гармонійний [46, с. 144].

Вагоме значення варто надати типології деструктивних батьківських ставлень, що також чинить значний вплив на особистість дитини. Зокрема:

- емоційне відторгнення або неприйняття батьками дитини;
- бездоглядність, де дитина відчуває себе непотрібною, а тому стає озлобленою та агресивною;
- гіперсоціалізуюче ставлення, де емоційні стосунки тепліші й дитина щиро докладає зусиль, щоб виправдати сподівання батьків, проте невдачі переживаються дуже гостро, навіть до нервових зривів, що чинить емоційний дисбаланс;
- егоцентричне ставлення у результаті якого у дітей формується егоцентризм, підвищена самооцінка, нестерпність труднощів і перешкод на шляху до задоволення бажань;
- жорстоке ставлення [48, с. 12].

Стили сімейного виховання визначаються на основі наступних критеріїв:

- ступінь прихильності та контролю;
- задоволеність потреб дитини;
- ступінь вимогливості;
- застосування санкцій;
- ступінь емоційної чуйності та виховної впевненості батьків.

Американська психологиня Д. Баумрінд виокремлює авторитетний (демократичний), авторитарний, ліберальний (поблажливий), та індіферентний

(нехтуючий) стилі сімейного виховання [30]. Саме на цю типологію ми будемо опиратися у нашому дослідженні.

Авторитарний стиль виховання проявляється у надмірній строгості батьків, жорсткому контролю, порушенні меж особистого простору, вимогливості від дитини порядку, дисципліни, чіткого виконання всіх обов'язків. Надто високі вимоги, вимогливість у досягненні успіху в різних сферах не відповідають психофізіологічним можливостям дитини. Вплив на розвиток дитини проявляється у вигляді імпульсивності, надмірної агресивності, озлобленості на світ труднощів із саморегуляцією емоцій, емоційної байдужості, труднощів у формуванні механізмів внутрішнього контролю, розвитку почуття провини чи страху перед покаранням, де проявами є плач, вибухи гніву, глибока ображеність, уникання спілкування та агресивність у взаємодії. Скупість на похвалу, ніжні слова, обійми, тобто небажання виражати любов до дитини формує дитину емоційно скутою, холодною, яка потребує любові, але не вміє її виражати [50].

Отже, авторитарний стиль виховання має такі показники: високий ступінь контролю, високий ступінь застосування санкцій, високий ступінь вимогливості, високий ступінь виховної впевненості батьків та низький рівень протекції й задоволення потреб дитини.

Ліберальний стиль виховання виявляється у недостатній увазі до дитини з боку батьків. Дитина в сім'ї належить сама собі. Їй надають необмежену свободу, не встановлюють будь-яких обмежень. Дитячо-батьківські стосунки ліберальних батьків характеризуються батьківським терпінням, відсутністю заборон, ігноруванням поганої поведінки та потуранням дитині, що має деструктивний вплив на неї, оскільки це сприяє виникненню труднощів з дисципліною, некерованістю поведінки, тенденцію дитини потурати своїм слабостям [49].

Отже, ліберальний стиль виховання має такі показники: низький ступінь контролю, високий ступінь протекції, високий ступінь задоволення потреб, низький рівень застосування санкцій, низький ступінь вимогливості.

Демократичний стиль виховання має в основі тверде, послідовне і водночас гнучке виховання. Батьки орієнтовані на її активну роль, проходить під дбайливим і чуйним контролем. Вони адекватно оцінюють можливості, успіхи й невдачі дитини, їм властиве глибоке розуміння дитини, цілей і мотивів її поведінки. Під впливом демократичного стилю виховання характеристиками дитини є: бадьорий та життєрадісний настрій; більша емоційна стійкість; уміння у дитини контролювати й регулювати свої емоційні прояви; здатність дитини відрізнити істинні та зовнішні прояви емоцій; позитивний емоційний фон; формування вищих почуттів, зокрема почуття гордості та самоповаги; розвиток естетичних почуттів, успішний розвиток інтелектуальних почуттів; розвиток здатності до емпатії (формування емоційної децентрації); розвиток моральних почуттів [50].

Отже, демократичний (авторитетний) стиль виховання має наступні показники: середній ступінь контролю, середній ступінь протекції, середній ступінь задоволення потреб, високий рівень вимогливості, низький рівень застосування санкцій, високий рівень впевненості батьків.

Нехтуючий (індиферентний тип батьківського ставлення) робить дитину емоційно закритою, скутою, байдужою з невмінням виражати власні почуття. Його показниками є: низький ступінь протекції, низький рівень вимогливості, низький рівень застосування санкцій, низький ступінь контролю, низький ступінь задоволення потреб [12].

Оптимальний стиль сімейного виховання повинен обов'язково базуватися на зовнішніх манерах поведінки, психологічній культурі, комунікативних уміннях, виразності засобів спілкування, доброзичливості, дружелюбності, щирому інтересі до ближнього, достатньому рівні саморегуляції, оскільки за таких умов спілкування в сім'ї, буде ефективним й сприятиме благополуччю дитини.

Висновки до розділу 1

Життєві перспективи – це планування майбутнього, що здійснюється на основі сформованої ієрархії цінностей, яка представлена у свідомості людини.

До змістових характеристик життєвої перспективи відносять когнітивний, ціннісно-орієнтаційний, емоційний, організаційно-дійовий компоненти. Зокрема: систему ціннісних орієнтацій; життєву стратегію (спрямованість, стійкість, протяжність, усвідомленість, організованість, реалістичність, активність); життєву ціль, мету (адекватність, реалістичність життєвої цілі); життєві плани (програми дій, які виступають засобом досягнення цілей); уявлення про своє майбутнє та «образу Я» в майбутньому (може коливатися від абсолютно песимістичного до максимально оптимістичного); реалістичність перспективи (рівень домагань та можливостей респондентів); орієнтація на минуле, сьогодення чи майбутнє.

До психологічних складових життєвої перспективи належать осмисленість і цілеспрямованість життєвої перспективи, спрямованість особистості та вміння диференціювати ціннісні об'єкти, глибина, реалістичність, диференційованість, оптимістичність та узгодженість перспективи.

Життєва перспектива є потенційною можливістю розвитку особистості, яка формується у взаємозв'язку очікуваних і планованих подій й розглядається в єдності ціннісно-сміслових й організаційно-діяльнісних аспектів. Ключовими аспектами життєвої перспективи є активність особистості та реалістичне ставлення до побудови планів.

Побудова життєвої перспективи здійснюється на основі уявлення про майбутнє, наявність головних та проміжних цілей, вибір стратегій поведінки та їх досягнення. Життєва перспектива може бути як оптимістичною, так і песимістичною, це залежить від життєвих досягнень і соціальної інтегрованості особистості.

Життєва стратегія - це комплексне утворення, яке виникає з метою забезпечити адаптацію та самореалізацію особистості, що формується за допомогою ціннісних орієнтацій й виокремлюється такими якостями, як

спрямованість, стійкість, протяжність, усвідомленість, організованість, реалістичність, активність. Від вибору життєвих стратегій залежить успішність реалізації життєвих перспектив.

Ієрархія ціннісних орієнтацій відіграє ключову роль при плануванні майбутнього, постановці конкретних цілей та події. Формування ієрархії ціннісних орієнтацій особистості здійснюється на основі її домінуючих потреб, а предмети цих потреб стають її провідними життєвими цінностями. Ієрархія цінностей створюється на основі провідних цінностей людини. Ієрархія цінностей визначає порядок пріоритетності певних сфер діяльності, векторів життєвого шляху, а також лійній поведінки. Науковці ціннісні орієнтації порівнюють до сенсу життя й вважають, що саме цінності особистості створюють модель майбутнього. У разі несформованої системи ціннісних орієнтацій виникають труднощі в розумінні власних бажань та у формуванні образу гармонійного майбутнього.

На побудову життєвої перспективи чинить вплив здатність людини до самопізнання та осмислення свого життєвого досвіду, тому при побудові життєвої перспективи особистість має передбачити власні особистісні зміни, а тому, спрогнозувати бажання і потреби які будуть актуальними в майбутньому.

Сім'я є найближчим соціальним середовищем для дитини. Саме на сімейне середовище припадає задоволення базових потреб дитини, зокрема у прийнятті, визнанні, захисті, емоційній підтримці та повазі.

Під стилем сімейного виховання варто розуміти ставлення батьків до дитини, характер контролю за її діями, спосіб висування вимог, форми заохочення та покарання.

Стили сімейного виховання поділяють на демократичний (авторитетний), ліберальний, авторитарний та нехтуючий.

Стили сімейного виховання визначаються на основі наступних критеріїв: ступінь протекції та контролю; задоволеність потреб дитини; ступінь вимогливості; застосування санкцій; ступінь емоційної чуйності та виховної впевненості батьків.

Дитячо-батьківські стосунки містять батьківські установки й відповідні їм типи поведінки, батьківську позицію, тип батьківського ставлення, стиль виховання, особливості батьківського сприйняття, способи спілкування та особливості впливу на дитину.

У науковій літературі також бачимо такі стилі виховання в сім'ї: поступливий, конкурентоспроможний, розсудливий, попереджувальний, контролюючий, співчутливий та гармонійний та інші.

РОЗДІЛ 2.

ЕМІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ ВИХОВАННЯ В СІМ'І НА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

2.1 Програма емпіричного дослідження життєвих перспектив та стилю сімейного виховання сучасної молоді

Емпіричне дослідження проводимо з метою з'ясувати наявність та особливості впливу стилів сімейного виховання на формування життєвої перспективи у сучасної молоді. З цією метою ми виокремили критерії та показники дослідження.

Першим об'єктом діагностики у нашій роботі є життєва перспектива й другим – стилі сімейного виховання.

За допомогою теоретичного дослідження життєвої перспективи та стилів сімейного виховання ми виокремили змістові характеристики життєвої перспективи та показники стилів сімейного виховання. Саме вони виступають показниками критеріїв у нашому дослідженні.

Тому за критерієм «життєва перспектива» показниками виступають її змістові характеристики, а саме:

- наявність, реалістичність та осмисленість життєвої мети та цілей;
- наявність життєвих планів (програми дій, які виступають засобом досягнення цілей);
- уявлення про своє майбутнє та його перспективи (може коливатися від абсолютно песимістичного до максимально оптимістичного);
- життєва стратегія (спрямованість, стійкість, цілеспрямованість, організованість, реалістичність, активність);
- орієнтація на минуле, сьогодення чи майбутнє;
- реалістичність перспективи (рівень домагань та можливостей респондентів);
- ієрархія ціннісних орієнтацій (життєвих цінностей й векторів життєвого шляху).

Оскільки, під стилем сімейного виховання варто розуміти ставлення батьків до дитини, характер контролю за її діями, спосіб висунання вимог, форми

заохочення та покарання, показниками дослідження стилів сімейного виховання у нашій роботі виступають:

- ступінь протекції ;
- ступінь контролю;
- задоволеність потреб дитини;
- ступінь вимогливості;
- застосування санкцій;
- ступінь емоційної чуйності батьків;
- ступінь виховної впевненості батьків.

З метою дослідження зазначених критеріїв нами підібрано наступні стандартизовані методики для емпіричного дослідження:

1. Методика «Мета — Засіб — Результат» (ЦСР) А.Карманова (Див. Додаток Д);
2. Тест «Метафори часу» Є. Головахи, А. Кроніка (Див. Додаток В);
3. Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтєва (Див. Додаток Б);
4. Методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» Е. Фанталової (Див. Додаток А);
5. Опитувальник «Батьків оцінюють діти» І.Фурманова (Див. Додаток Е).

Методика «Мета — Засіб — Результат» А.Карманової спрямована на визначення властивостей індивіда, які стосуються його діяльності та уявлень про майбутнє. Методика складається з 32 питань. Респондент повинен уважно прочитати твердження й оцінити їх вірність згідно з власною життєвою ситуацією («так» або «ні»). Обробка результатів здійснюється за спеціальним ключем. Методика містить наступні шкали:

- шкала «Мета»;
- шкала «Засіб»;
- шкала «Результат»;
- шкала «Брехня».

За допомогою цієї методики ми можемо з'ясувати такі показники життєвої перспективи: наявність, реалістичність та осмисленість життєвих цілей (мети) та

наявність життєвих планів (програми дій, які виступають засобом досягнення цілей) [5].

Тест «Метафори часу» Є. Головахи, А. Кроніка [55] спрямований на дослідження суб'єктивного уявлення опитаних про події свого майбутнього. Тобто досліджує емоційне ставлення та уявлення про власне майбутнє. Тест складається із 17-ти шкал-конструктів. Обробка результатів здійснюється за допомогою підсумування балів за кожною шкалою, де мінімальний бал становить 17 балів, а максимальний 170 [23].

Отож, за допомогою цього тесту у нашій роботі ми можемо дослідити емоційний компонент життєвих перспектив, а саме: уявлення про своє майбутнє та його перспективи.

Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва [27] складається із 20 пунктів й дає можливість отримати загальний показник свідомості життя, а результати за субшкалами показують складові сенсу життя. Зокрема смисложиттєві орієнтації: цілі в житті, насиченість життя і задоволеність самореалізацією, де можемо прослідкувати орієнтацію респондентів на минуле, сьогодні чи майбутнє. Отож, тест досліджує загальний показник свідомості життя й п'ять субшкал, що зображають три конкретні смисложиттєві орієнтації й два аспекти локусу контролю. Оцінка результатів здійснюється за спеціальним ключем. Опитувальник містить наступні субшкали:

- Субшкала 1 (цілі життя);
- Субшкала 2 (процес);
- Субшкала 3 (результат);
- Субшкала 4 (локус контролю - «Я»);
- Субшкала 5 (локус контролю-життя);

Отож, за допомогою тесту смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва ми можемо з'ясувати життєву стратегію респондентів, зокрема спрямованість, осмисленість, стійкість, цілеспрямованість, організованість, так активність. Також можемо з'ясувати наявність або відсутність в житті випробуваних цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і часову

перспективу, емоційне ставлення до життя та орієнтація на минуле, сьогодення чи майбутнє (див. Додаток В).

Методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» Е. Фанталової [43] містить 12 понять-цінностей, які стосуються різних сфер життя людини (див.Додаток Г). Респондент повинен оцінити кожен цінність за двома критеріями: «значущість» згідно власних цінностей й «доступність» згідно з оцінкою власної життєвої ситуації. Можливі такі варіанти взаємозв'язку цінності й доступності:

- повністю збігаються;
- значною мірою збігаються;
- значною мірою розходяться (цінність перевищує доступність або навпаки);
- повністю розходяться.

Ця методика дозволяє нам виявити ієрархію ціннісних орієнтацій (життєвих цінностей й векторів життєвого шляху) сформованість ціннісних орієнтацій, реалістичність життєвої перспективи, що здійснюється на основі рівня домагань та можливостей респондентів.

Опитувальник «Батьків оцінюють діти» І.Фурманова є модифікацію опитувальника «Аналіз сімейного виховання» (АСВ). Створений з метою дослідження уявлень респондентів про стиль сімейного виховання. Він також дає можливість з'ясувати чинник труднощів у сім'ї. Опитувальник складається 120 тверджень, які дають інформацію по головних стилях сімейного виховання:

- гіперпротекція (Г+);
- гіпопротекція (Г-);
- потурання (ПЗ+);
- ігнорування потреб дитини (ПЗ-);
- надмірність вимог-обов'язків (В+);
- недостатність вимог-обов'язків (В-);
- надмірність вимог-заборон (З+);
- недостатність вимог-заборон (З-);

- суворість санкцій (покарань) (С+);
- мінімальність санкцій (С-);
- нестійкість стилю виховання (Н);

Опитаному пропонується прочитати твердження й дати відповідь згідно з тим як є у його сім'ї. У нашому дослідженні опитувальник досліджує показники сімейного виховання, зокрема: ступінь протекції; ступінь контролю; задоволеність потреб дитини; ступінь вимогливості; застосування санкцій; ступінь емоційної чуйності батьків та ступінь виховної впевненості батьків [34].

Отже, підібрані методики відповідають критеріям та завданням нашого дослідження.

Перший етап дослідження передбачає виокремлення змістових характеристики життєвої перспективи та стилів сімейного виховання. Другий етап - дослідження змістових характеристик життєвих перспектив та стилів сімейного виховання у молоді. Третій етап – дослідити та описати вплив стилю сімейного виховання на формування життєвої перспективи молоді, що здійснюється за допомогою коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона.

Дослідження проведено протягом 2022 року. У дослідженні взяли участь 50 респондентів віком від 20-23 роки, які навчаються у ВНЗ України, зокрема Прикарпатському національному університетові імені В.Стефаника та Львівському національному університеті ім. І.Франка.

2.2 Аналіз результатів дослідження особливостей життєвих перспектив та стилів сімейного виховання молоді

Розглянемо результати, які ми отримали у процесі дослідження змістових характеристик життєвої перспективи, а саме: ієрархія ціннісних орієнтацій (життєвих цінностей й векторів життєвого шляху); наявність, реалістичність та осмисленість життєвої мети та цілей; наявність життєвих планів (програми дій, які виступають засобом досягнення цілей); уявлення про своє майбутнє та його перспективи (може коливатися від абсолютно песимістичного до максимально оптимістичного); життєва стратегія (спрямованість, стійкість, цілеспрямованість, організованість, реалістичність, активність); орієнтація на минуле, сьогодення чи майбутнє; реалістичність життєвої перспективи (рівень домагань та можливостей респондентів).

Як відомо, ціннісні орієнтації виступають чинником який спонукає рух лініями від однієї життєвої події до іншої на лінії життя, а ієрархія ціннісних орієнтацій відіграє ключову роль при плануванні майбутнього, постановці конкретних цілей та події. Тобто, ієрархія цінностей визначає порядок пріоритетності певних сфер діяльності, векторів життєвого шляху, а також ліній поведінки. Отож, результати дослідження ієрархії ціннісних орієнтацій респондентів (життєвих цінностей), отриманих за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» Е. Фанталової, представленні на рисунку 2.1.

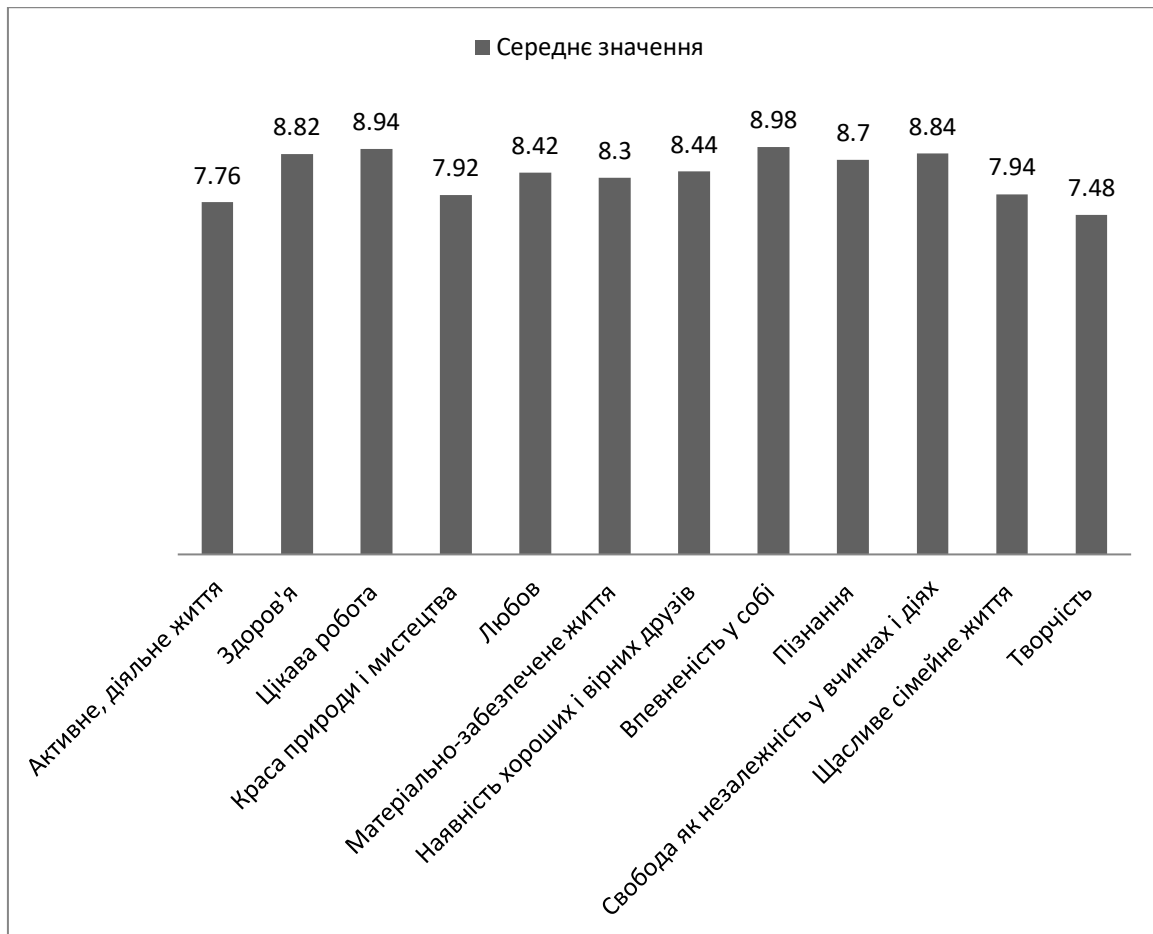

Рис. 2.1 Ієрархія ціннісних орієнтацій (життєвих цінностей й векторів життєвого шляху) студентів ВНЗ

Досліджуючи ієрархію життєвих цінностей респондентів бачимо, що більш пріоритетними для себе опитувані вважають наступні сфери життя: здоров'я, професійний розвиток (цікава робота), особистісний розвиток (впевненість в собі, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів), стосунки (духовна і фізична близькість з коханою людиною), матеріально-забезпечене життя, пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, а також інтелектуальний) та щасливе сімейне життя. Саме в цих життєвих сферах вони прагнуть досягнути успіхів й саме вони виступають векторами життєвого шляху студентів.

Також бачимо високий рівень домагань, за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах», притаманний 96% й середній рівень 4% опитаних.

При оцінці можливостей досягнення успіхів у майбутньому в різних сферах життя найбільшу оцінку респонденти дають таким життєвим сферам як пізнання, активне та діяльне життя, здоров'я, наявність хороших і вірних друзів. У цих життєвих сферах респонденти прогнозують найбільшу можливість розвитку і досягнення успіхів у майбутньому.

Результати оцінки «цінності» й «доступності» досягнення успіхів у життєвих сферах представлено на рисунку 2.2.

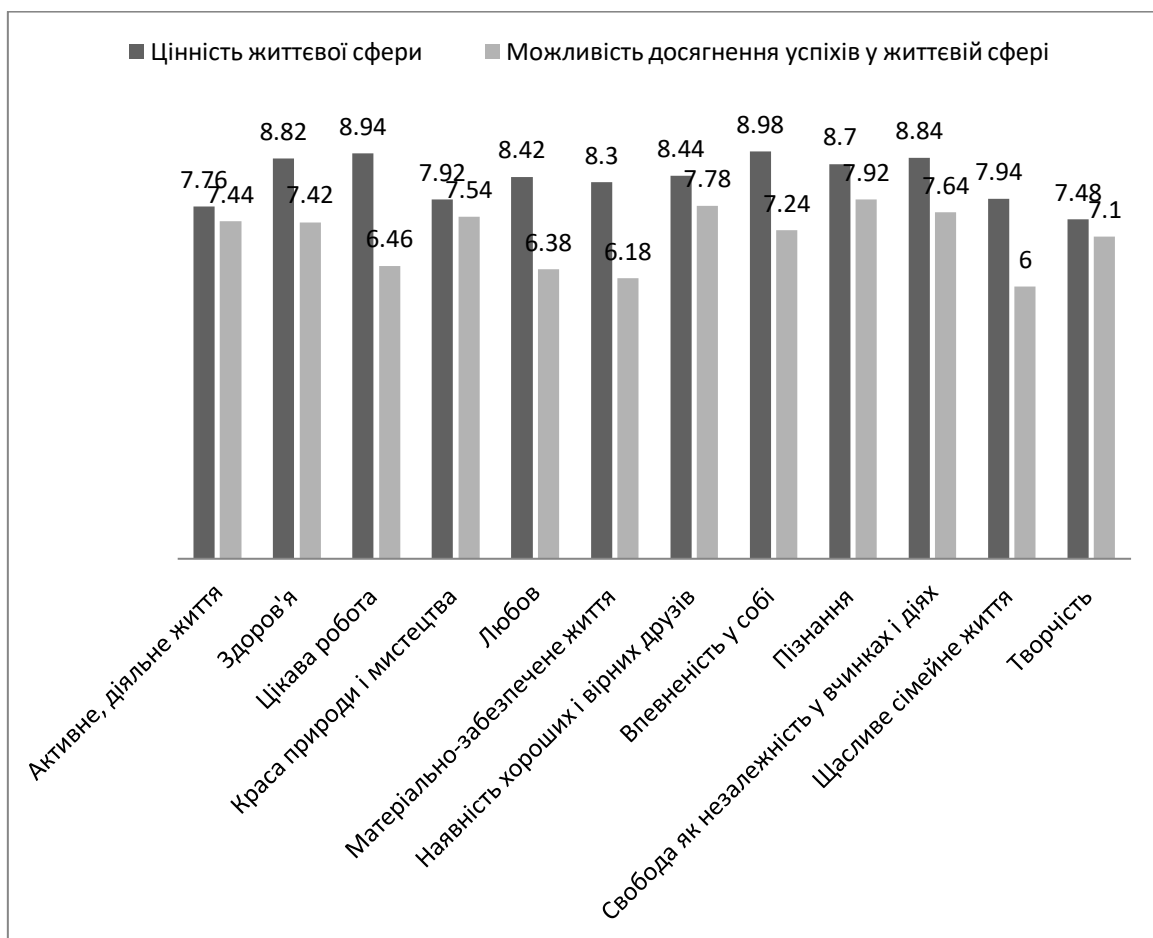

Рис. 2.2. Результати оцінки студентами ВНЗ «цінності» й «доступності» досягнення успіхів у життєвих сферах

Як бачимо, цінності й можливості у респондентів збігаються не в усіх сферах життя (див. Рис. 2.2). За допомогою критерій Стьюдента бачимо статистично значущі відмінності між ціннісними сферами та можливостями їх досягнення. Зокрема:

у сферах професійного розвитку ($t=4,85$ при $p\leq 0,001$), особистого розвитку ($t=3,74$ при $p\leq 0,001$), стосунків ($t=3,36$ при $p\leq 0,01$), матеріально-забезпеченого життя ($t=4,37$ при $p\leq 0,001$), впевненість в собі ($t=3,03$ при $p\leq 0,01$). та щасливого сімейного життя ($t=3,13$ при $p\leq 0,01$).

З цього можемо зробити висновок про не достатню реалістичність життєвої перспективи, яка оцінюється на основі рівня домагань та можливостей респондентів, що підтверджується статистично значущою відмінністю (t -критерій Стьюдента), де $t=5,78$ при $p\leq 0,001$.

А також опитувані прогнозують певні труднощі у майбутньому пов'язані з досягненням успіхів у пріоритетних для них сферах життя. Варто наголосити, що на оцінку «доступності» життєвих могла вплинути повномасштабна війна в країні, яка, безперечно, викликає відчуття невизначеності, нестабільності та невпевненості у майбутньому.

Отже, векторами життєвого шляху у молоді є успіхи в професійній та особистісній сферах, сфері стосунків, матеріальна забезпеченість, щасливе сімейне життя. Більшості респондентам властивий високий рівень домагань. Життєва перспектива не достатню реалістична, оскільки рівень домагань й можливостей мають статистично значущі відмінності. При оцінці можливостей досягнення успіхів у майбутньому в різних сферах життя найбільшу оцінку дають таким життєвим сферам як пізнання, активне та діяльне життя, здоров'я, наявність хороших і вірних друзів.

Показником життєвої перспективи є уявлення про своє майбутнє та його перспективи, аналіз цього показника здійснювався за результатами тесту «Метафори часу» Є. Головахи та А. Кроніка. Він дає нам наступні результати: 10% респондентів бачать своє майбутнє сумним, тривожним, поганим, важким, похмурым, інертним, нещасливим, одноманітним та стрімким. Ці респонденти мають песимістичне уявлення щодо свого майбутнього та його перспектив. Результати 26% опитаних свідчать про оптимальне уявлення щодо свого майбутнього і його перспектив. Й 64% прогнозують своє майбутнє веселим, бурхливим, гармонійним, різноманітним, насиченим подіями та враженнями,

привабливим. Вони виявляють оптимістичне емоційне ставлення до майбутнього та перспектив у ньому (див. рис. 2.3).

Отже, бачимо, що більша частина з вибірки (64%) бачать своє майбутнє веселим, гармонійним, різноманітним, насиченим подіями та привабливим, а тому виявляють позитивне емоційне ставлення до нього й 26% оцінюють своє майбутнє як оптимальне. Система ціннісних орієнтацій респондентів сформована на високому рівні, що свідчить про розуміння респондентами власних бажань, що впливає на гармонійність уявлень образу майбутнього

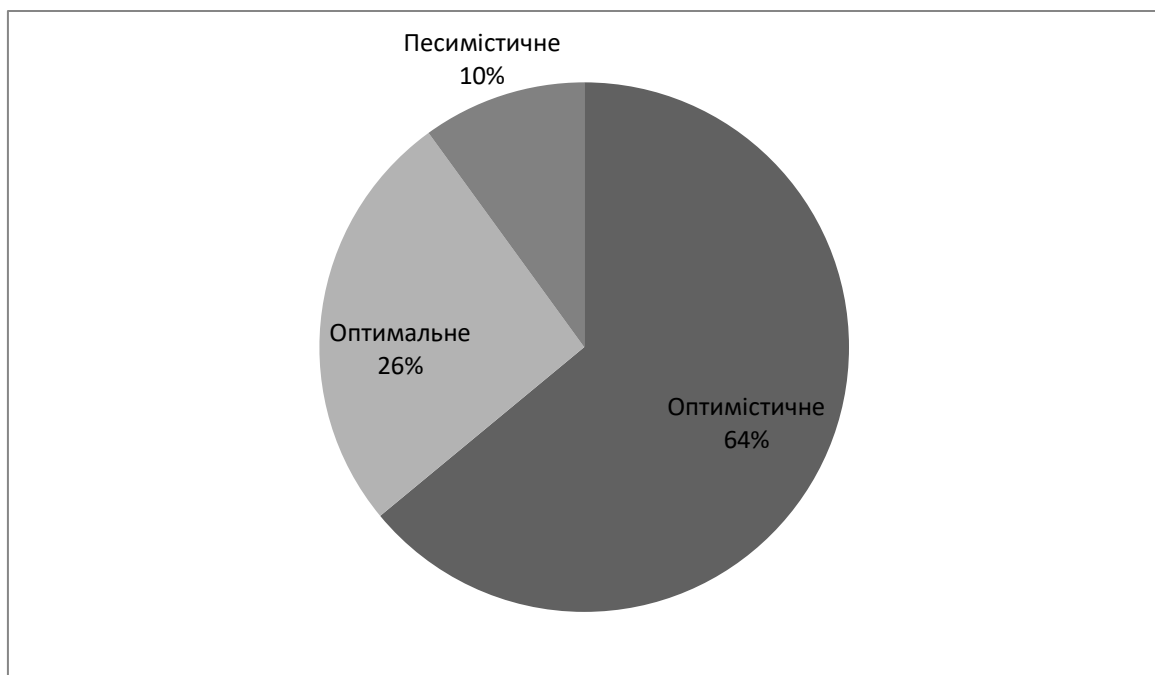

Рис. 2.3. Результати дослідження уявлень студентів про своє майбутнє та його перспективи», у%

Дослідження особливостей формування життєвої перспективи за індикатором «Наявність, реалістичність та осмисленість життєвої мети та цілей» здійснювалося за допомогою методики «Мета — Засіб — Результат» А.Карманова. Бачимо, що 28% респондентів поставили перед собою життєву мету, тому чітко бачать своє майбутнє. Вони мають певні цілі й мотивовані для їх досягнення. Їхня мета відзначається реалістичністю та доцільністю, а дії спрямовані на досягнення цієї мети. При постановці цілей дотримуються

принципів систематичності та послідовності. 72% опитаних мають не до кінця сформовану життєву мету, а тому частково бачать своє майбутнє. Тому їхні цілі є не досить стійкими та обґрунтованими. На постановку життєвої мети значний вплив має зовнішнє середовище, а для досягнення бажаного їм потрібен запас сили волі.

Отже, як бачимо, немає респондентів із зовсім не сформованою життєвою метою, а тому й тих, хто не усвідомлює сенс свого життя. Проте, більшість опитаних (72%) мають не до кінця сформовану життєву мету. Головними показниками якої виступають середній рівень реалістичності, осмисленості та доцільності. Більшість респондентів уявляють своє майбутнє більш загально, образно, однак це нормально згідно їхніх психофізіологічних особливостей.

Аналіз наукових праць щодо формування життєвої перспективи дає розуміння того, що при постановці життєвої мети, важливо зберігати зв'язок між метою та засобом її досягнення, коли засобами досягнення життєвої мети виступають життєві плани. Тому важливого значення у дослідженні життєвої перспективи молоді надаємо показнику життєвої перспективи «Наявність життєвих планів, як засобів досягнення життєвої мети».

За допомогою методики «Мета — Засіб — Результат» А.Карманової з'ясовано, що 28% з опитаних мають плани на майбутнє, досить вільні у виборі засобів досягнення поставленої перед собою життєвої мети, а також мають якості, які є допоміжними у її досягненні, коли 72% демонструють часткову побудову планів на життя й виявляють певні труднощі у виборі засобів досягнення життєвої мети.

Отже, можемо підсумувати, що немає респондентів у яких зовсім немає життєвих планів, однак більшість демонструють часткову побудову планів на життя.

Як бачимо, більшість опитаних (72%) демонструють середні показники за індикаторами «Наявність, реалістичність та осмисленість життєвої мети та цілей» та «Наявність життєвих планів як засіб досягнення мети» (див. рис. 2.4.)

Рис. 2.4. Результати опитаних за показниками життєвої перспективи «Наявність, реалістичність та осмисленість життєвої мети та цілей» та «Наявність життєвих планів як засобів досягнення життєвої мети», у %

Дослідження життєвої стратегії поведінки тестом смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва, зокрема стійкості, цілеспрямованості, організованості та активності показало, що 46% респондентів відчують свою внутрішню силу й самі керують життям. При плануванні майбутнього опираються на власні цінності й бажання, мають активну позицію в житті й плануванні майбутнього. 44% не володіють достатньою свободою вибору, тому життєві перспективи не є повністю погодженими із їхніми потребами й вони не до кінця вірять у те, що можуть керувати своїм життям. 10% опитаним властива невіра у свої сили, в можливості контролю подіями власного життя, а тому вони займають пасивну позицію в житті. Окрім того, 18% виявляють низький рівень цілеспрямованості, 40% - високий й 42% виявляють середній рівень цілеспрямованості (див. рис. 2.5)

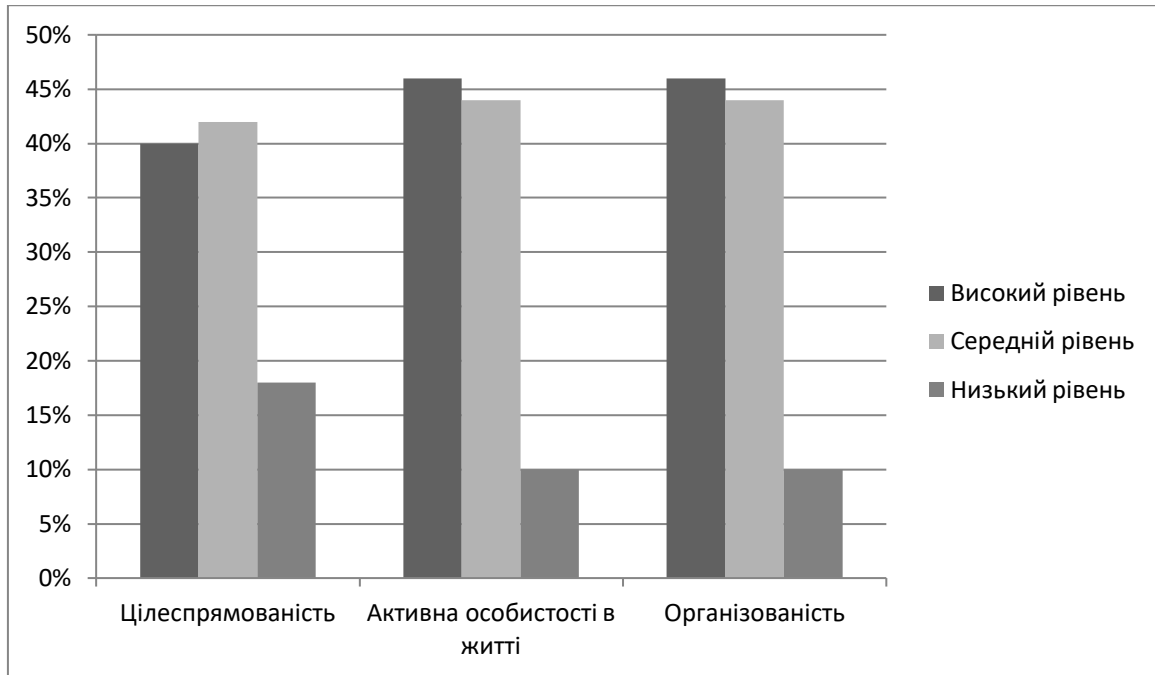

Рисунок 2.5. Результати за показниками життєвої стратегії респондентів, у%

За показником «Орієнтація на минуле, сьогодні чи майбутнє» виявлено, що 40% з вибірки орієнтовані більшою мірою на майбутнє, коли 42% на теперішнє й 18% живуть вчорашнім днем (див. рис. 2.5).

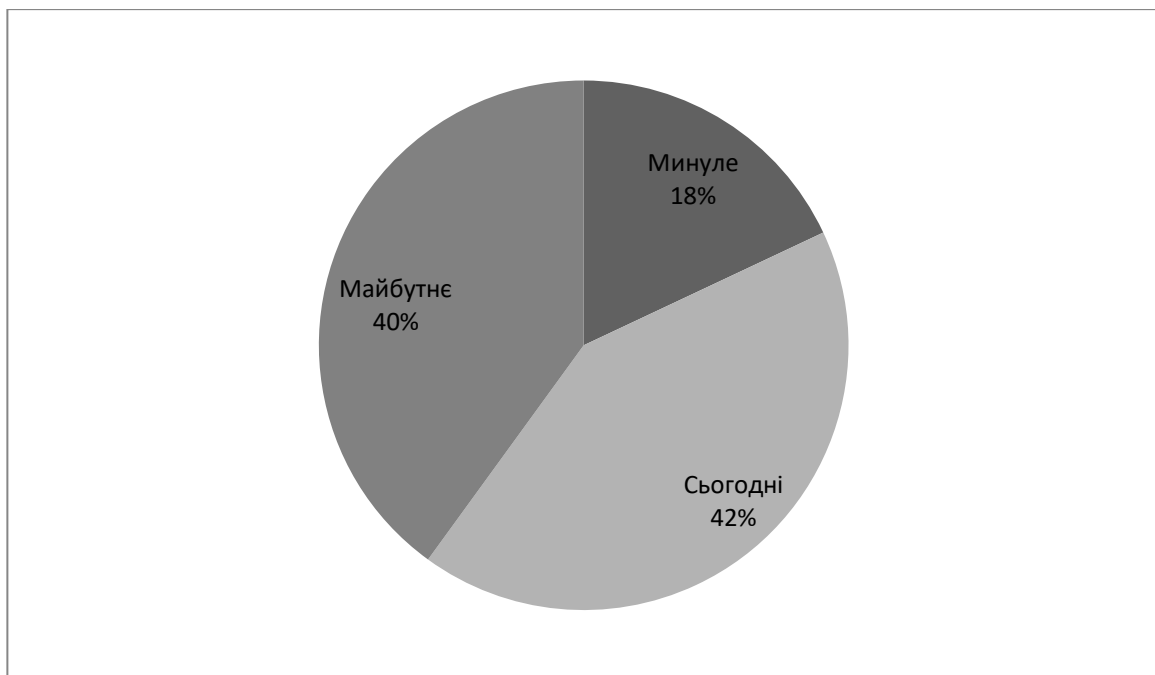

Рис.2.5 Результати студентів ВНЗ за показником «Орієнтація на минуле, теперішнє майбутнє», у %

Визначення стилів сімейного виховання у респондентів здійснюємо за опитувальником «Батьків оцінюють діти» І.Фурманова. За допомогою аналізу показників стилів сімейного виховання: ступінь протекції; ступінь контролю; задоволеність потреб дитини; ступінь вимогливості; застосування санкцій; ступінь емоційної чуйності батьків та ступінь виховної впевненості батьків.

Бачимо що 14% студентів зазначають про високий ступінь протекції батьків. Вони запевняють про надмірну турботу та увагу батьків. Батьки цих респондентів вважають турботу про своїх дітей головною справою життя, намагаються захистити їх від всіх можливих небезпек сьогодення, беруть активну й провідну участь у розв'язанні проблемних питань. 12% студентів зазначають про низький ступінь протекції, що проявляється у вигляді заниженої уваги батьків до їхньої особистості. На їхню думку, батьки слабо зацікавлені у їхніх справах, успіхах та турботах. Дуже часто байдужість батьків пов'язана із заклопотаністю в інших сферах життя. Увага до них активізується у разі виникнення серйозних труднощів, після вирішення яких знову зникає. 74% демонструють середній рівень протекції, що свідчить про помірний вияв уваги, турботи та любові батьків до них.

Студенти рівень контролю батьків за ними оцінюють наступним чином: високий контроль батьків притаманний 30% опитаним. Їхні батьки ставлять ряд заборон, аргументуючи це тим, що хочуть їх вберегти від можливих негараздів та небезпек. Схильні гіперболізувати наслідки порушення заборон. 14% опитаних зазначають про низький ступінь контролю батьків. Перед цими опитуваними батьки майже не ставлять заборон та обмежень, а якщо і є певні обмеження, то їх заведено порушувати. Ці респонденти самі встановлюють кордони та межі поведінки. Результати 56% опитаних свідчать про середній рівень контролю батьків, тобто батьки проставляють певні межі та кордони, стежать за їхнім дотриманням, однак ці межі мають раціональне підґрунтя.

За індикатором сімейного виховання «Задоволення потреб дитини» студенти зазначають, що батьки 20% з вибірки намагаються всіма шляхами

догодити їм. Їхні бажання для них є законом. Вони не обмежують. За оцінкою студентів батьки 12% не надають важливе значення задоволенню їхніх потреб, як духовних, так і матеріальних. Батьки 68% виявляють достатній рівень задоволення їхніх потреб.

Також бачимо, що за показником «Вимогливість» у 12% респондентів низький ступінь. Вони зазначають про те, що їхні батьки їх мінімально навантажують обов'язками, переважно виконують все самі, оскільки вважають, що ще не прийшов для цього час. 22% притаманний високий ступінь цього показника, що говорить про непомірність й не відповідність вимог батьків їхнім психофізіологічним можливостям. Батьки ставлять надмірні вимоги до опитаних у сфері роботи, навчання тощо. Респонденти досить швидко взяли на себе обов'язки, які не відповідають їхнім віковим особливостям. До прикладу, допомога з домашніми справами, господарством, догляд за молодшими братами чи сестрами. Середній рівень вимогливості виявлено у 66% опитаних. Їхні результати говорять про помірковану вимогливість батьків.

Дослідження особливостей застосування санкцій у сімейному вихованні респондентів показало, що у 16% опитаних батьки виявляли наступні тенденції поведінки у міжособистісній взаємодії: суворо карали навіть за дріб'язкові порушення зазначених у родині правил поведінки та меж дозволеного. Батьки є дуже строгими. Результати 12% респондентів, які склали вибірку, свідчить про схильність батьків обходитися без покарань або застосовувати їх украй рідко. Вони намагаються заохочувати своїх дітей. 72% опитаних зазначають про раціональний та обережний підхід батьків у застосуванні санкцій батьками.

Високий рівень емоційної чуйності батьків притаманний 4% респондентів, що свідчить про порушення взаємовідносин у сім'ї, тобто для одного з батьків відносини з дитиною є винятково важливими. Також притаманний страх перед наростаючою самостійністю дитини. Середній рівень емоційної чуйності батьків бачимо у 10% з вибірки опитаних. Ці респонденти відчують певні труднощі у чутливості батьків. Результати 86% свідчать про низький рівень емоційної чуйності батьків, що свідчить про відсутність проблем в емоційних стосунках з

батьками. У їхній родині ієрархія взаємовідносин не порушена, а емоційний зв'язок сприяє особистісному розвитку.

За показником сімейного виховання «Виховна впевненість батьків бачимо у 62% високий рівень, 20% - середній й 18% - низький рівень.

Результати дослідження показників стилів сімейного виховання представлено на рисунку 2.6.

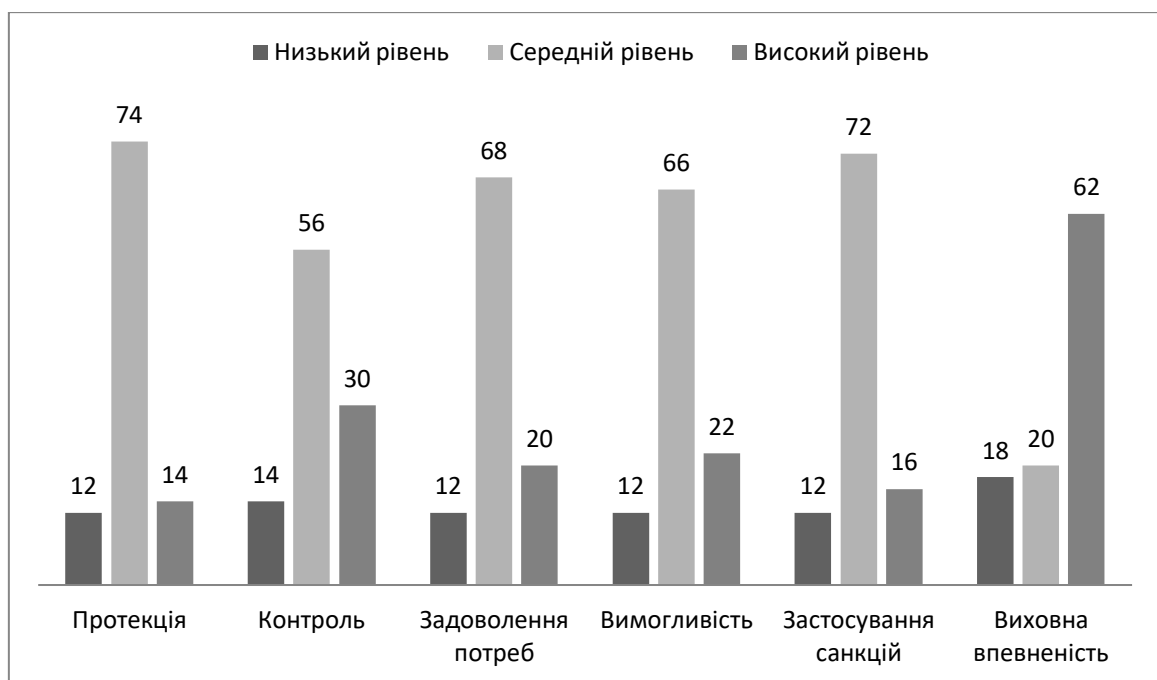

Рис. 2.6. Результати дослідження показників стилів сімейного виховання респондентів у %

За допомогою показників стилів сімейного виховання з'ясовано, що 18% респондентів властивий авторитарний стиль сімейного виховання, 10% - нехтуючий, 14% - ліберальний й 58% демонструють демократичний (авторитетний) стиль сімейного виховання (див. Рис. 2.7)

Рис. 2.7. Результати дослідження стилів сімейного виховання респондентів у %

Отож, дослідження показників сімейного виховання показало, що більшість батьків опитаних у взаємодії зі своїми дітьми виявляють опіку та турботу (74%), помірний контролюють поведінки дітей (56%), задовольняють їхні потреби (68%), достатню вимогливість (66%), раціональний та обережний підхід у застосуванні санкцій (72%), сприятливий для розвитку емоцій зв'язок (86%) та середній рівень виховної впевненості (20%).

2.3 Вплив стилю сімейного виховання на формування життєвих перспектив сучасної молоді

Третій етап дослідження передбачав з'ясувати й описати вплив стилю сімейного виховання на формування життєвої перспективи молоді. Виявлення взаємозв'язків між показниками стилю сімейного виховання й змістовими характеристиками життєвої перспективи у молоді здійснено за допомогою коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона.

Отож, у цьому розділі представляємо результати третього етапу дослідження - виявлення взаємозв'язків між показниками стилів сімейного виховання й показниками життєвої перспективи за результатами емпіричного дослідження.

За індикатором «Наявність, реалістичність та осмисленість життєвої мети та цілей», дані якого ми отримали за допомогою методики «Мета-Засіб-Результат» А.Карманової, бачимо, що невелика частина респондентів (28%) чітко бачать своє майбутнє й поставили перед собою життєву мету, коли більшість опитаних (72%) не до кінця бачать своє майбутнє, і їхня життєва мета ще не зовсім сформована. У процесі дослідження взаємозв'язків між цим показником й показниками стилю сімейного виховання бачимо лінійні зв'язки з наступними показниками стилів сімейного виховання: «Ступінь протекції», де $r=0,338$ при $p \leq 0.01$, «Ступінь контролю» ($r=0,292$ при $p \leq 0.05$) та «Ступінь вимогливості», де $r=0,433$ при $p \leq 0.001$.

Ці зв'язки варто пояснити наступним чином: рівень сформованості, реалістичності та осмисленості життєвої мети та цілей вищий у респондентів, які у сімейній взаємодії відчують турботу та увагу до себе з боку батьків, де притаманний контролюють та поміркована вимогливість батьків. Результати кореляційних зв'язків представлені в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Кореляційні зв'язки між показником життєвої перспективи «Наявність, реалістичність та осмисленість життєвої мети та цілей» та показниками критерію «Стилі сімейного виховання»

		<i>Показник життєвої перспективи</i>
		Наявність, реалістичність та осмисленість життєвої мети та цілей
<i>Показники стилю сімейного виховання</i>	Ступінь протекції	0,338411397
	Ступінь вимогливості	0,433429861
	Ступінь контролю	0,292868283

Більш сформовані життєві плани, програми дій, які виступають засобом досягнення цілей у респондентів батьки яких адекватно оцінюють можливості, успіхи і їхні невдачі, а тому демонструють послідовну вимогливість ($r=0,375$ при $p \leq 0.01$).

64% опитаних мають позитивне уявлення про своє майбутнє та його перспективи, коли тільки 10% респондентів мають песимістичне уявлення щодо свого майбутнього, й інші – оптимальне. Аналіз взаємозв'язків уявлення про майбутнє і його перспективи з показниками стилів сімейного виховання дозволив дійти до наступних висновків: більш оптимістичне уявлення про майбутнє та його перспективи виявляють респонденти з показниками стилю сімейного виховання - «Ступінь протекції» ($r=0,357$ при $p \leq 0.01$). «Задоволення потреб» ($r=0,299$ при $p \leq 0.05$), «Застосування санкцій» ($r=-0,294$ при $p \leq 0.05$). Тобто своє майбутнє бачать більш веселим, бурхливим, гармонійним,

різноманітним, насиченим подіями та привабливим респонденти батьки яких виявляють наступні тенденції поведінки: виявляють турботу та прихильність, надають значення задоволенню потреб, та надають перевагу заохоченню, а не покаранню у виховній взаємодії.

Таблиця 2.2

Кореляційні зв'язки між показником життєвої перспективи «Уявлення про своє майбутнє та його перспективи» та показниками критерію «Стилі сімейного виховання»

		<i>Показник життєвої перспективи</i>
		Уявлення про своє майбутнє та його перспективи
<i>Показники стилю сімейного виховання</i>	Ступінь протекції	0,3576357
	Задоволення потреб	0,299385315
	Застосування санкцій	-0,294269001

Також бачимо позитивні зв'язки між життєвою стратегією респондентів та показниками стилів сімейного виховання – «Ступінь вимогливості» ($r=0,462$ при $p \leq 0.001$), «Задоволення потреб» ($r=0,313$ при $p \leq 0.01$) та негативний зв'язок з «Застосування санкцій» ($r=-0,295$ при $p \leq 0.05$). Тобто респонденти до яких батьки вимогливі, дбають про задоволення їх потреб та надають альтернативу заохоченню у вихованій діяльності, вони відчувають свою внутрішню силу й самі керують життям, при плануванні майбутнього опираються на власні цінності й бажання, мають активну позицію в житті й плануванні майбутнього у сімейній взаємодії.

Таблиця 2.3

Кореляційні зв'язки між показником життєвої перспективи «Життєва стратегія» та показниками критерію «Стилі сімейного виховання»

		<i>Показник життєвої перспективи</i>
		Життєва стратегія
<i>Показники стилю сімейного виховання</i>	Ступінь вимогливості	0,462795477
	Задоволення потреб	0,313941935
	Застосування санкцій	-0,295914952

Перш за все, варто наголосити на тому, що рівень домагань вищий у респондентів, які відчують прихильність батьків й їхні батьки дбають їхні потреби.

Таблиця 2.4

Кореляційні зв'язки між показником життєвої перспективи «Рівень домагань» та показниками критерію «Стилі сімейного виховання»

		<i>Показник життєвої перспективи</i>
		Рівень домагань
<i>Показники стилю сімейного виховання</i>	Ступінь протекції	0,344963781
	Задоволення потреб	0,318758674

Окрім того, бачимо взаємозв'язки між стилями сімейного виховання та ієрархією ціннісних орієнтацій (життєвих цінностей й векторів життєвого шляху).

Для опитаних, де стиль виховання базується на турботі й прийнятті більш пріоритетними життєвими сферами є «Здоров'я», «Любов», «Щасливе сімейне життя». Саме в цих сферах вони прагнуть розвитку в майбутньому. Результати респондентів з низьким рівнем уваги й турботи з боку батьків свідчать про меншу пріоритетність цих життєвих сфер. Також ці респонденти при оцінці можливостей досягнення успіхів у майбутньому демонструють значно нижчі показники можливості досягнення успіхів у цих сферах ($r=-0,442$ при $p\leq 0.001$).

У респондентів до яких батьки виявляють занижену увагу й слабо зацікавлені у їхніх справах, успіхах та турботах більш пріоритетною вважають сферу матеріального забезпечення ($r=-0,395$ при $p\leq 0.01$).

А також з'ясовано, що респонденти з низьким рівнем протекції та низьким рівнем задоволення потреб у сімейному вихованні оцінюють свої можливості досягнення успіхів у майбутньому значно нижче за тих респондентів, які мають високі показники за цими індикаторами ($r=0,442$ при $p\leq 0.001$ та $r=0,366$ при $p\leq 0.01$).

Кореляційна матриця показників стилю сімейного виховання та життєвих перспектив у студентської молоді представлена у додатку Є.

Отже, у результаті емпіричного дослідження нам вдалося з'ясувати особливості впливу стилю сімейного виховання на формування життєвих перспектив.

Висновок до розділу 2

Емпіричне дослідження проводилося з метою з'ясувати наявність та особливості впливу стилів сімейного виховання на формування життєвої перспективи у сучасної молоді. З цією метою ми виокремили критерії та показники дослідження, підібрали діагностичний інструментарій.

За допомогою діагностичного інструментарію було з'ясовано, що векторами життєвого шляху у молоді є успіхи в професійній та особистісній сферах, сфері стосунків, матеріальна забезпеченість, щасливе сімейне життя. Більшості респондентам властивий високий рівень домагань. Життєва перспектива не достатню реалістична, оскільки рівень домагань й можливостей мають статистично значущі відмінності. При оцінці можливостей досягнення успіхів у майбутньому в різних сферах життя найбільшу оцінку дають таким життєвим сферам як пізнання, активне та діяльне життя, здоров'я, наявність хороших і вірних друзів.

Більша частина з вибірки (64%) бачать своє майбутнє веселим, гармонійним, різноманітним, насиченим подіями та привабливим, а тому виявляють позитивне емоційне ставлення до нього й 26% оцінюють своє майбутнє як оптимальне. Система ціннісних орієнтацій респондентів сформована на високому рівні, що свідчить про розуміння респондентами власних бажань, що впливає на гармонійність уявлень образу майбутнього.

Немає респондентів із зовсім не сформованою життєвою метою, а тому й тих, хто не усвідомлює сенс свого життя. Проте, більшість опитаних (72%) мають не до кінця сформовану життєву мету, головними показниками якої виступають середній рівень реалістичності, осмисленості та доцільності. Більшість респондентів уявляють своє майбутнє більш загально, образно. А також немає респондентів у яких зовсім немає життєвих планів, однак більшість (72%) демонструють часткову побудову планів на життя.

За оцінкою студентів, дослідження показників сімейного виховання показало, що більшість батьків опитаних у взаємодії зі своїми дітьми виявляють опіку та турботу (74%), помірний контролюють поведінки дітей (56%),

задовольняють їхні потреби (68%), достатню вимогливість (66%), раціональний та обережний підхід у застосуванні санкцій (72%), сприятливий для розвитку емоцій зв'язок (86%) та середній рівень виховної впевненості (20%).

За допомогою показників стилів сімейного виховання з'ясовано, що 18% респондентів властивий авторитарний стиль сімейного виховання, 10% - нехтуючий, 14% - ліберальний й 58% демонструють демократичний (авторитетний) стиль сімейного виховання.

Третій етап дослідження передбачав з'ясувати й описати вплив стилю сімейного виховання на формування життєвої перспективи молоді. Виявлено:

- рівень сформованості, реалістичності та осмисленості життєвої мети та цілей вищий у респондентів, які у сімейній взаємодії відчують турботу та увагу до себе з боку батьків, де притаманний контролюють та поміркована вимогливість батьків;
- більш сформовані життєві плани, програми дій, які виступають засобом досягнення цілей у респондентів батьки яких адекватно оцінюють можливості, успіхи і їхні невдачі, а тому демонструють послідовну вимогливість ($r=0,375$ при $p \leq 0.01$);
- своє майбутнє бачать більш веселим, бурхливим, гармонійним, різноманітним, насиченим подіями та привабливим респонденти батьки яких виявляють наступні тенденції поведінки: виявляють турботу та прихильність, надають значення задоволенню потреб, та надають перевагу заохоченню, а не покаранню у виховній взаємодії;
- респонденти до яких батьки вимогливі, дбають про задоволення їх потреб та надають альтернативу заохоченню у вихованій діяльності, вони відчують свою внутрішню силу й самі керують життям, при плануванні майбутнього опираються на власні цінності й бажання, мають активну позицію в житті й плануванні майбутнього у сімейній взаємодії;
 - рівень домагань вищий у респондентів, які відчують прихильність батьків і їхні батьки дбають їхні потреби.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

3.1. Обґрунтування програми формування життєвих перспектив студентської молоді

Життєва перспектива - це образ бажаного й усвідомлюваного як можливого майбутнього. Життєва перспектива є, безперечно, складним психічним утворенням, яке, безсумнівно, регулює розгортання життєвого шляху особистості. У житті людини життєва перспектива слугує вектором життєвого руху та мотиваційним компонентом до діяльності. Оскільки студентська молодь знаходиться на шляху самовизначення, в професійному, сімейному, соціальному та інших вимірах, успішно побудована життєва перспектива є необхідною умовою для здійснення вибору свого подальшого життєвого шляху. Цей вибір не може бути успішним без свідомого й відповідального прогнозування, планування й проєктування власного життєвого шляху студентом. Тому формування узгодженої життєвої перспективи як образу усвідомлюваного майбутнього, актуального для студента в теперішньому та зумовленого набутим життєвим досвідом, є необхідною умовою для його успішного становлення як особистості в житті.

Про потребу в розробці тренінгової програми задля оптимізації життєвих перспектив студентської молоді засвідчують результати нашого емпіричного дослідження життєвих перспектив студентської молоді. Бачимо, що векторами життєвого шляху у молоді є успіхи в професійній та особистісній сферах, сфері стосунків, матеріальна забезпеченість, щасливе сімейне життя, де вони прогнозують певні труднощі у їх реалізації. Життєва перспектива у студентів відзначається не достатньою реалістичністю. Є студенти, які негативно оцінюють своє майбутнє. Більшість опитаних мають не до кінця сформовану життєву мету, головними показниками якої виступають середній рівень реалістичності, осмисленості та доцільності життєвої перспективи. Більшість респондентів уявляють своє майбутнє більш загально, образно та демонструють часткову побудову планів на життя. Отримані результати дослідження

сформованості життєвої перспективи засвідчують про потребу в оптимізації життєвої перспективи у студентській молоді. Як відомо, сформованість життєвої перспективи залежить від ієрархії ціннісних орієнтацій (життєвих цінностей й векторів життєвого шляху), наявності реалістичної та осмисленої життєвої мети та цілей, наявності життєвих планів (програми дій, які виступають засобом досягнення цілей), уявлень про своє майбутнє та його перспективи (може коливатися від абсолютно песимістичного до максимально оптимістичного), життєвої стратегії (спрямованість, стійкість, цілеспрямованість, організованість, реалістичність, активність); орієнтації на минуле, сьогодення чи майбутнє, реалістичності життєвої перспективи. Тому саме цим аспектам варто надати особливого значення у процесі оптимізації життєвих перспектив студентської молоді й тренінгова програма повинна бути спрямована на вирішення цих завдань.

У тренінговій програмі одним із завдань виступає формування у студентської молоді узгодженої системи ціннісних орієнтацій. Це пов'язано з тим, що у побудові життєвої перспективи важливу роль відіграє ієрархія ціннісних орієнтацій, оскільки недостатньо сформована ієрархія ціннісних орієнтацій чинить конфлікт цінностей, що проявляється у формі труднощів вибору провідних напрямків самореалізації та найбільш значущих сфер життєдіяльності, на яких студенту варто сконцентрувати свої зусилля. Якщо система ціннісних орієнтацій не сформована, то у молодій людини виникають труднощі в розумінні власних бажань та у формуванні образу гармонійного майбутнього. Також при потребі доречним буде формувати у студентів нові цінності, які б відповідали наявному соціальному, політичному, культурному стану студентства і мали б перспективу розвитку в майбутньому. Це пов'язано з тим, що для студента ціннісна орієнтація є мотиваційним чинником, який визначає цілеспрямованість, світоглядну переконаність і соціальну активність. Розвиток ціннісних орієнтацій також пов'язаний із розвитком самосвідомості, усвідомленням положення власного «Я» в системі суспільних відносин. На підставі цих форм складається внутрішня позиція особистості стосовно світу, яка

виражається у спрямованості особистості. Важливим завданням у тренінговій програмі є посилення уваги до формування духовно моральних цінностей студентів, цінності сімейне щастя, дружби, успішної кар'єри, стосунків, матеріального благополуччя тощо. Також варто звернути увагу на те, щоб ціннісні орієнтації не були суперечливими та відповідали можливостям індивіда. Задля формування узгодженої системи ціннісних орієнтацій у студентської молоді в тренінговій роботі варто використовувати вправи, які допоможуть визначити власну систему ціннісних орієнтацій, дізнатися більше про ціннісні орієнтації та матимуть рефлексивний характер.

Оскільки цінності й можливості у студентів можуть не збігатися (сферах професійного розвитку, особистого розвитку, стосунків, матеріально-забезпеченого життя, впевненість в собі та щасливого сімейного життя) важливо щоб учасники тренінгової програми проаналізували рівень домагань та можливостей.

З метою оптимізації життєвої перспективи в студентської молоді потрібно, щоб вони мали реалістичну та осмислену життєву мету, цілі та плани (програми дій, які виступають засобом досягнення цілей). Тому важливо, щоб учасники тренінгової програми поставили перед собою життєву мету та бачили своє майбутнє, поставили певні цілі й були мотивовані для їх досягнення, щоб їхня мета відзначається реалістичністю та доцільністю, а дії були спрямовані на досягнення цієї мети, при постановці цілей дотримуються принципів систематичності та послідовності. Важливо зауважити, що на постановку життєвої мети значний вплив має зовнішнє середовище, а для досягнення бажаного учасникам потрібен запас сили волі. Окрім того, при постановці життєвої мети, важливо зберігати зв'язок між метою та засобом її досягнення, коли засобами досягнення життєвої мети виступають життєві плани.

Постановка мети та цілей здійснюється на основі аналізу нинішнього становища та сформованого уявлення про кінцевий етап розвитку (мета). Тому студенти повинні чітко сформулювати власну мету, яка досяжна в умовах життєдіяльності. На основі цілей будується план досягнення мети. Правильна

постановка цілей сприяє їхній успішній реалізації, тому велику увагу у тренінговій програмі приділяємо постановці студентами такої життєвої мети та цілей, які б відповідали принципам конкретності, досяжності, вимірюваності, доцільності та обмеженні в часі. Цілі повинні відповідати потребам та цінностям студентів, а також поділятися на основні та другорядні.

Як відомо, формування життєвої перспективи також здійснюється на основі вибору життєвих стратегій поведінки. Життєва стратегія поведінки студентів задля успішного формування життєвої перспективи повинна відзначатися стійкістю, цілеспрямованістю, організованістю та активністю студентів. Важливо щоб вони відчували внутрішню силу й самі керували власним життям. При плануванні майбутнього опиралися на власні цінності й бажання, мали активну позицію в житті й плануванні майбутнього. Також важливо щоб цілі відповідали життєвій стратегії студентів. Основними завданнями цього етапу виступають: постановка конкретних завдань для досягнення професійних цілей;

аналіз сприятливих та не сприятливих чинників реалізації поставлених цілей;
аналіз наявних та конкретних ресурсів; опис дій для досягнення цілі.

Показником життєвої перспективи є уявлення про своє майбутнє та його перспективи, яке може коливатися від абсолютно песимістичного до максимально оптимістичного. Для успішного формування життєвої перспективи студентської молоді важливо щоб уявлення про майбутнє було позитивним. Щоб студенти бачили своє майбутнє веселим, гармонійним, різноманітним, насиченим подіями та привабливим, а тому мали позитивне емоційне ставлення до нього, оскільки це позитивно впливає на їхню активність у постановці мети та цілей, виконанні дій для їх реалізації. Коли песимістичне уявлення про майбутнє робить студентів пасивними.

При формуванні життєвої перспективи важливо здійснювати оцінку минулого досвіду, жити теперішнім й мати чітке уявлення свого майбутнього. Тому тренінгові програма спрямована на ці аспекти з метою оптимізації життєвих перспектив студентської молоді.

3.2. Програма тренінгу оптимізації життєвих перспектив студентської молоді

Головна мета тренінгової програми полягає в оптимізації життєвих перспектив студентської молоді.

Тренінгова програма складається з 4 заняття тривалістю 1 годину. Кожне заняття має свою мету та завдання для досягнення мети. Кількість учасників може становити 15 осіб, гендерних обмежень немає. Важливо, щоб учасники були присутні на всіх тренінгових заняттях, через те, що це буде сприяти досягненню мети тренінгової програми.

Тренінгова програма оптимізації життєвих перспектив студентської молоді передбачає виконання наступних завдань:

- формування узгодженої системи ціннісних орієнтацій, життєвих цінностей й векторів життєвого шляху;
- формування реалістичної та осмисленої життєвої мети, цілі та планів;
- формування активної життєвої стратегії поведінки;
- формування позитивного уявлення про майбутнього та орієнтація на сьогодення та майбутнє.

Перше тренінгове заняття спрямоване на формування узгодженої системи ціннісних орієнтацій в учасників. Заняття націлено на формування в учасників уявлень щодо ціннісних орієнтацій та їх ролі в житті людини, що здійснюється за допомогою інформаційного повідомлення «Ціннісні орієнтації» та групової дискусії на тему «Роль ціннісних орієнтацій у житті людини». Також важливим завданням для формування узгодженої системи ціннісних орієнтацій є визначення учасниками власної системи ціннісних орієнтацій, що здійснюється за допомогою стандартизованих опитувальників. Наступним етапом заняття є оцінка учасниками власних ціннісних орієнтацій та аналіз їхньої узгодженості з перспективами майбутнього. Визначення пріоритетних напрямків розвитку здійснюється за допомогою вправи «Мої цінності та пріоритети». Учасники повинні на основі попередньої вправи в одну колонку написати власні цінності, а в другу пріоритетні напрямки розвитку у майбутньому, а потім порівняти дві

колонки між собою за показником відповідність один з одним. Ця вправа допоможе учасникам оцінити рівень узгодженості ціннісних орієнтацій із перспективними сферами розвитку та забезпечити те, щоб ціннісні орієнтації не були суперечливими й відповідали можливостям індивіда. Формування нових цінностей, які відповідатимуть соціальному, політичному, культурному стану учасників здійснюється за допомогою вправи «Приміряй собі цінність». Учасники повинні зі списку цінностей вибрати ті, які їм не притаманні. Після цього написати на аркуші паперу переваги, які отримають при піднятті цих цінностей на вищій щабель. Важливо обговорити висновки із вправи у групі.

Отже, у результаті заняття учасники матимуть уявлення щодо ціннісних орієнтацій та їх ролі в житті людини, проаналізують власну систему ціннісних орієнтацій, визначать пріоритетні напрямки розвитку, оцінять рівень узгодженості ціннісних орієнтацій із перспективними сферами розвитку, сформуують нові цінності, які відповідатимуть соціальному, політичному, культурному стану учасників. Заняття допоможе учасникам зрозуміти власні бажання та сприятиме побудові гармонійного образу майбутнього.

Друге тренінгове заняття має на меті формування у студентів реалістичної та осмисленої життєвої мети, цілі та планів. Під планом розуміємо програму дій, яка виступає засобом досягнення цілей. До завдань тренінгового заняття відносимо: усвідомлення та раціональне пояснення учасниками причин власної безініціативності у постановці життєвої мети, цілей та планів; постановка учасниками реалістичної життєвої мети та цілей; формування уявлення про майбутнє та його перспективи.

З метою розуміння учасниками пасивної позиції у формуванні життєвої мети, цілей та планів варто використати вправу, яка має рефлексивний характер «Чому я пасивний». Ведучий пропонує учасникам написати головну ціль життя, якої учасник прагне досягнути. Потім просить відповісти на наступні питання: чи складно вам було сформуувати життєву мету?; Як ви гадаєте, чому ваша життєва мета вами ще не досягнута?. Відповісти учасники повинні письмово. Потім тренер просить замінити сполучник у реченні між метою і поясненням на

«та». Кожен учасник зачитує написане. На завершення вправи проводиться обговорення: чи змінилося розуміння вашої мети й перешкод після заміни сполучника?; Що ви зрозуміли для себе?; Чи справді виправдовують написані Вами причини вашу безініціативність? [1].

У пригоді буде техніка «Колаж», яка має на меті аналіз нинішнього становища студентів та формування уявлення про майбутнє та його перспективи. Учасники повинні із журналів вибрати ті малюнки та елементи, які відображають їхнє уявлення про майбутнє та його перспективи. Вирізавши те, що вважають за потрібне ліплять на свій колаж у довільному порядку. Важливо, щоб учасники максимально відобразили у колажі образ майбутнього та його перспективи, включаючи різні сфери розвитку. На завершення учасники демонструють створені колажі й діляться враженнями від виконання вправи.

З метою постановки учасниками реалістичної життєвої мети актуально використати малюнкову методику «Візуалізація мети». Для цього учасникам пропонується намалювати на аркуші паперу те чого вони хочуть досягнути у житті. Коли учасники завершать свій малюнок, вони повинні зорієнтуватися на внутрішніх відчуттях і оцінити, чи влаштовує їх такий результат. Після цього ведеться обговорення: «Як ви почуваете себе при досягненні мети?; Яка мета впливає із вашого малюнку? Чи відповідає мета вашим цінностям? Чи можна досягнути цієї мети? Скільки вам на це потрібно часу? Як ви сформулюєте свою мету?

Задля формування відповідності цілей з потребами та цінностями особистості та постановки правильних цілей використовуємо методику «GROW». Для цього кожен учасник у спеціальному бланку повинен відповісти на наступні пункти:

1. «G - Goal (Мета). Мета - це кінцева точка, в якій хоче опинитися людина. Мета повинна бути визначена дуже чітко - так, щоб людина, яка досягла її, відразу зрозумів це.
2. R - Reality (Реальність). Реальність - це поточний стан справ. У чому полягає проблема, як далеко знаходиться мета?

3. O - Obstacles (Перешкоди). Перешкоди не дозволяють людині досягти своєї мети. Якби перешкод не було, не було б і мети.

4. W - План дій. Чіткий план дій з конкретними завданнями» [16].

Отже, учасники повинні визначити мету, оцінити реальний стан справ, з'ясувати можливі перешкоди та скласти план дій.

За допомогою техніки «Мозковий штурм» учасники зможуть оцінити можливість реалізації намічених планів, що сприятиме побудові реалістичних цілей. Перш за все, учасникам потрібно визначити мету. Потім учасники розбиваються на 2-3 групи й на папері фіксують свої думки, щодо можливості досягнення наміченої мети, потім представляють свої думки у підгрупі. Обов'язковим є обговорення висновків з виконання вправи.

Задля досягнення цілей важливо вміти їх правильно будувати. З цією метою варто використати інформаційне повідомлення щодо принципів побудови цілей за технікою SMART та виконання цієї техніки.

Учасники у спеціальному бланку повинні поставити ціль відповідно до зазначених критеріїв, відповівши на запитання:

- «конкретність (Що саме я хочу зробити, чого досягти?; Навіщо, з якої причини, для яких майбутніх вигод і переваг я це робитиму?; Хто ще буде залучений, кого ще це стосується?; Де, в якому місці відбуватиметься виконання завдання?; Які є вимоги та обмеження?);
- вимірюваність (Скільки вже зроблено?; Як можна дізнатися, чи завдання виконано?);
- наявність виконавця (Чи є виконавець, який буде досягати цієї мети?; Чи розуміє виконавець усі критерії мети?; Чи згоден виконавець нести відповідальність за досягнення мети?);
- реалістичність (Як може бути досягнуто мети?; Які кроки потрібно для цього зробити?; Скільки знадобиться ресурсів, часу, грошей, експертних знань?);
- обмеженість в часі (Коли?; Чого можна досягти за пів року?; Чого можна досягти за місяць?; Чого можна досягти за сьогодні?)).

Важливо аналізувати наявність ресурсів для досягнення цілі, де у пригоді буде вправа «Скарб». Учасники повинні написати список своїх переваг, які слугуватимуть ресурсом для досягнення цілі. Ця вправа допомагає учасникам розвинути внутрішню впевненість та активізувати власні сильні сторони для досягнення мети [15].

Отож, у результаті тренінгового заняття учасники поставлять перед собою реалістичну та доцільну життєву мету, сформуують уявлення про своє майбутнє, поставлять перед собою цілі, які сприятимуть формуванню мотивації для їх досягнення та відповідатимуть принципам правильної постановки цілей.

Третє тренінгове заняття спрямоване на формування в учасників життєвої активної життєвої стратегії поведінки. Для того, щоб відчували внутрішню силу й самі керували власним життям, опиралися на власні цінності й бажання, мали активну позицію в житті й плануванні майбутнього потрібно формувати в них упевненість у власних силах. Для цього варто використовувати наступні вправи:

- вправа «Відповідальність», де учасники на аркуші паперу пишуть людей за яких вони відчувають відповідальність. Потім звертають увагу на те, чи включили себе у цей список.
- вправа «Вирішую Я» полягає у постановці цілі, яка є бажаною. Потім кожен учасник повинен назвати причини, які зашкоджують досягненню даної цілі й висвітлити їх групі. У той момент завдання тренера полягає в аналізі розповіді на правильність вживалися дієслова «можу», «треба», «винен». Тренер повинен замінити такі дієслова на «хочу», «не хочу», «вибираю», оскільки це відображає реальну ситуацію й сприяє формуванню відповідальності за свої думки, дії й пов'язані з ними відчуття, підсилює контроль за своєю поведінкою, а не контролюється нею. Після завершення вправи кожен учасник повинен оголосити висновки зроблені у ході виконання вправи.
- вправа «Я керую своїм життям», розвіює стереотипи про відсутність можливості вплинути на своє життя через певні несприятливі обставини, а також формування мотивації до активних дій. Для цього

учасникам потрібно записати бажану мету й виокремити перешкоди на шляху її досягнення. Учасник зачитує свої твердження, а інші учасники перебільшують ці причини [4].

Четверте тренінгове заняття має на меті формування оптимістичного уявлення та ставлення учасників до майбутнього та їхню переорієнтацію на сьогодення та майбутнє. Оскільки дуже часто негативне уявлення майбутнього формується на основі негативного досвіду минулого потрібно активізувати в пам'яті учасників позитивних моментів із життя. З метою активізації позитивних моментів із життя доречно виконати вправу «Я пам'ятаю». Для цього учасники повинні із метафоричних карт вибрати ту, або ті, які асоціюються їм із яскравими моментами їхнього життя після чого демонструють свої картки та розповідають історії. Також з метою закріплення позитивних емоцій, які б були пов'язані із минулим можна використати вправу «Успіхи минулого». Учасники максимально точно відтворюють в уяві картинку позитивних моментів з усіма елементами. Важливо акцентувати на власних відчуттях, які супроводжували під час тих подій. Потім учасники повинні уявити події, які б їм приносили радість у майбутньому та перенести ті позитивні відчуття на події майбутнього. Важливо максимально точно передати відчуття на події майбутнього, що сприятиме формування інтересу до майбутнього.

Учасники повинні усвідомити минуле, переорієнтуватися на теперішнє та сформувати позитивне уявлення про майбутнє. Для усвідомлення минулого варто використати вправи:

- арттехніку «Моє минуле», яка використовується з метою аналізу подій минулого. Тренер просить студентів зобразити значущі події минулого. Після обговорення вправи ведеться обговорення малюнків та з'ясування цінного досвіду минулого.
- вправа «Уяви» спрямована на формування позитивного ставлення до майбутнього, оскільки за допомогою моделювання щасливого та приємного образу майбутнього, у студентів формується мотивація до

наполегливої праці для досягнення мети. Потім ведеться обговорення щодо емоцій, які виникали протягом виконання вправи.

Переорієнтація на сьогоднішнє та майбутнє виступає важливим завданням яке сприяє формуванню життєвих перспектив студентської молоді. Для реалізації цього завдання доречно використати «Кола часу», яка дозволяє учасникам оцінити переважаючу орієнтацію у часі, проаналізувати рівень включеності в часових вимірах, зокрема на минуле, теперішнє чи майбутнє. Учасникам пропонується намалювати три кола й позначити їх минулим теперішнім та майбутнім. Після цього учасників просять пояснити чому вони намалювали так, а не інакше. Важливого зауважити також на емоційному ставленні до кругів, їхній величині та розміщенню, оскільки це говорить про спрямованість у часі. Використання цієї вправи можливо іншим варіантом. Тренер на підлозі викладає листки з надписами минуле, теперішнє та майбутнє. Далі учасники повинні зупинитися на кожному з листочків й зорієнтуватися на власні відчуття, оскільки це говорить про орієнтацію до відповідного часу. Також важливо щоб учасники згадали коли були повністю орієнтовані на майбутнє, а тому були сповнені надії та планів. Дискусія проводиться на наступні питання: Які відчуття виникали на кожному з аркушів паперу? На який часовий відрізок більше орієнтовані? Чи пов'язані відчуття з певними подіями?

Для орієнтації на майбутнє також можна використовувати арттерапевтичну вправу «Малюнок майбутнього». Вправа спрямована на усвідомлення власних відчуттів до подій майбутнього. Для цього при малюванні власного майбутнього учасники повинні зорієнтувати увагу на власні відчуття під час процесу малювання. Обговорення сприяють розумінню відчуттів, які виникали під час малювання.

На формування позитивного образу майбутнього позитивно вплине техніка «Щастя в сьогоднішні й майбутньому». « Інструкція: «Уявіть себе щасливим - посправжньому щасливим. Нехай це буде якась картинка. Що ви бачите? Не має значення, що ви робите конкретно в цій картинці, оскільки ви знаєте точно, що це справжній щасливий стан. Ви можете просто «світитися щастям».Визначте

візуальні образи й поекспериментуйте з ними, змінюючи картинку так, щоб зробити її ще більш виразною і зображує вас як людину, буквально пашіть щастям. Наприклад, якщо ваша картинка кольорова, поміняйте її на чорно-білу, або навпаки. Що виглядає більш привабливим? Ви можете змінювати в картинці все, що завгодно і збережете всі зміни, які посилили приємні відчуття від поліпшеної картинки. Тепер прислухайтеся до будь-яких звуків, які звучать в цій картинці. Чи зможете ви посилити приємні відчуття, змінюючи те, що ви чуєте?. Тепер ви зможете використовувати цей образ щастя, коли захочете. Потім розмістіть вашу картинку щастя на своїй тимчасовій лінії й залиште її там. Для цього уявіть собі, що ваша тимчасова лінія розтягнулася перед вами. Візьміть свою картинку і пов'язані з нею образи й звуки й встановіть їх з майбутнього на теперішнє» [16, с. 86].

Окрім зазначених вправ важливо у тренінговій роботі використовувати вправи, які будуть сприяти згуртованості групи, формуванню довірливої атмосфери, зняттю напруги та втоми у студентів.

За допомогою емпіричного дослідження з'ясовано наявність та специфіку впливу стилю сімейного виховання на формування життєвих перспектив у молоді. Тому вважаємо за потрібним виділити окреме заняття задля інформування студентів про вплив стилю сімейної взаємодії на розвиток життєвих перспектив людини.

При цьому важливо націлити себе на виконання наступних завдань: формування доброзичливої атмосфери для роботи в групі; формування обізнаності студентів щодо впливу сімейних взаємин на розвиток життєвих перспектив; аналіз сімейних взаємин.

Заняття складається з 5 блоків.

Блок 1. Організаційна частина. Тренер оголошує тему, мету та завдання просвітницького заняття. Учасники знайомляться між собою, формують очікування від заняття. На цьому етапі важливо сформувати доброзичливу атмосферу в групі.

Блок 2. Діагностична частина. Тренер пропонує учасникам в онлайн режимі пройти опитування для визначення стилю сімейного виховання. Після виконання тесту проводиться обговорення.

Блок 3. Теоретична частина. Лекція «Вплив стилю сімейного виховання на формування життєвих перспектив у дитини». Лекція передбачає висвітлення інформації щодо сімейної взаємодії, їх різновидів, життєвих перспектив та їх складових, презентує механізми впливу особливостей сімейної взаємодії на формування життєвих перспектив дитиною.

«Психологічним дослідженням доведено, що:

- ті хто, які у взаємодії з батьками відчують турботу та увагу до себе, відчують контроль та помірковану вимогливість більш сформовану, реалістичну та осмислену життєву мету та цілі.
- ті хто мають більш сформовані життєві плани, програми дій, які виступають засобом досягнення цілей, ті у яких батьки адекватно оцінюють їхні можливості, успіхи й невдачі, демонструють послідовну вимогливість;
- своє майбутнє бачать більш веселим, бурхливим, гармонійним, різноманітним, насиченим подіями та привабливим ті люди, яких батьки виявляють турботу та прихильність до них, надають значення задоволенню їхніх потреб, стараються заохочувати, а не карати їх у виховній взаємодії;
- діти до яких батьки вимогливі, дбають про задоволення їхніх потреб та надають альтернативу заохоченню у вихованій діяльності, більше відчують свою внутрішню силу й самі керують життям, при плануванні майбутнього опираються на власні цінності й бажання, мають активну позицію в житті й плануванні майбутнього;
- рівень домагань вищий у тих, хто відчуває прихильність батьків й їхні батьки дбають їхні потреби.

Тому, важливо будувати взаємодію в сім'ї таким чином, щоб вона сприяла їхньому гармонійному розвитку.

Блок 4. Практична частина. Практична частина передбачає виконання наступних вправ:

Вправа «Обмеження і дозволи»

Мета: визначити рівень контролю та вимогливості.

Час виконання: 10 хв.

Хід вправи: батькам потрібно заповнити таблицю «Заборони – заохочення», записавши:

1)Що вам забороняли ваші батьки й чим вони вас заохочували;

2)Що ви забороняєте своїм дітям і чим заохочуєте.

Учасники повинні порівняти й позначити пункти, що збігаються. Обговорення результатів вправи [3, с.76].

Рольова гра «Застосування трьох шляхів у вихованні»

Мета: аналіз різних виховних підходів батьків у взаємодії з дитиною, стосовно дитини, усвідомлення їх наслідків.

Час проведення: 50 хв.

Хід проведення: «За допомогою кольорових фігурок тренер об'єднує учасників у три групи, кожна з яких вибирає картку з надписом «Влада», «Поступливість» «Діалог». Завдання: відповідно до написів на картці придумати проблемну ситуацію у сім'ї та за допомогою рольової гри продемонструвати її. Час на підготовку – 20 хв. Кожна група по черзі розіграє проблемну ситуацію в сім'ї, де батьки застосовують певний виховний підхід. Інші учасники вгадують, який це був підхід і чому саме вони так вважають. Таким чином, учасники краще усвідомлюють отриману інформацію, розуміють особливості кожного виховного підходу, його недоліки та переваги» [5, с.76].

Блок 5. Завершальна частина. Учасники діляться враженнями та висновками, які зробили у результаті тренінгового заняття.

Отже, тренінгові заняття спрямовані на оптимізацію життєвих перспектив студентської молоді та сприятиме формуванню в студентів виховної компетентності.

Висновки до розділу 3

Формування узгодженої життєвої перспективи як образу усвідомлюваного майбутнього, актуального для студента в теперішньому та зумовленого набутим життєвим досвідом, є необхідною умовою для його успішного становлення як особистості в житті.

Головна мета тренінгової програми полягає в оптимізації життєвих перспектив студентської молоді.

Передбачає виконання наступних завдань:

- формування узгодженої системи ціннісних орієнтацій, життєвих цінностей й векторів життєвого шляху;
- формування реалістичної та осмисленої життєвої мети, цілі та планів;
- формування активної життєвої стратегії поведінки;
- формування позитивного уявлення про майбутнього та орієнтація на сьогодення та майбутнє.

Перше тренінгове заняття спрямоване на формування узгодженої системи ціннісних орієнтацій в учасників. У результаті заняття учасники матимуть уявлення щодо ціннісних орієнтацій та їх ролі в житті людини, проаналізують власну систему ціннісних орієнтацій, визначать пріоритетні напрямки розвитку, оцінять рівень узгодженості ціннісних орієнтацій із перспективними сферами розвитку, сформуують нові цінності, які відповідатимуть соціальному, політичному, культурному стану учасників. Заняття допоможе учасникам зрозуміти власні бажання та сприятиме побудові гармонійного образу майбутнього.

Друге тренінгове заняття має на меті формування у студентів реалістичної та осмисленої життєвої мети, цілі та планів. У результаті тренінгового заняття учасники поставлять перед собою реалістичну та доцільну життєву мету, сформуують уявлення про своє майбутнє, поставлять перед собою цілі, які сприятимуть формуванню мотивації для їх досягнення та відповідатимуть принципам правильної постановки цілей.

Третє тренінгове заняття спрямоване на формування в учасників життєвої активної життєвої стратегії поведінки. Для того, щоб відчували внутрішню силу й самі керували власним життям, опиралися на власні цінності й бажання, мали активну позицію в житті й плануванні майбутнього потрібно формувати в них упевненість у власних силах.

Четверте тренінгове заняття має на меті формування оптимістичного уявлення та ставлення учасників до майбутнього та їхню переорієнтацію на сьогодення та майбутнє. Учасники повинні усвідомити минуле, переорієнтуватися на теперішнє та сформувати позитивне уявлення про майбутнє. Окрім зазначених вправ важливо у тренінговій програмі використовувати вправи, які будуть сприяти згуртованості групи, формуванню довірливої атмосфери, зняттю напруги та втоми у студентів.

П'яте тренінгове заняття для сприятиме формуванню виховної компетентності студентів. Завданнями тренінгового заняття виступають: формування доброзичливої атмосфери для роботи в групі; формування обізнаності щодо впливу сімейних взаємин на розвиток життєвих перспектив; аналіз сімейних взаємин. Заняття складається з 5 блоків: організаційна частина; діагностична частина; теоретична частина; практична частина та завершальна частина.

ВИСНОВКИ

1. Здійснено теоретичний аналіз феномену життєвої перспективи та її компонентів у психологічних дослідженнях. Життєва перспектива - це образ бажаного й усвідомлюваного як можливого майбутнього, актуального для в теперішньому й сформованого основі ієрархії цінностей, яка представлена у свідомості людини. До компонентів життєвої перспективи відносимо: систему ціннісних орієнтацій; життєву стратегію (спрямованість, стійкість, протяжність, усвідомленість, організованість, реалістичність, активність); життєву ціль, мету (адекватність, реалістичність життєвої цілі); життєві плани (програми дій, які виступають засобом досягнення цілей); уявлення про своє майбутнє та «образу Я» в майбутньому (може коливатися від абсолютно песимістичного до максимально оптимістичного); реалістичність перспективи (рівень домагань та можливостей респондентів); орієнтація на минуле, сьогодення чи майбутнє.

2. Визначено основні показники життєвої перспективи та стилів сімейного виховання. До показників життєвої перспективи відносимо: наявність, реалістичність та осмисленість життєвої мети та цілей; наявність життєвих планів (програми дій, які виступають засобом досягнення цілей); уявлення про своє майбутнє та його перспективи (може коливатися від абсолютно песимістичного до максимально оптимістичного); життєва стратегія (спрямованість, стійкість, цілеспрямованість, організованість, реалістичність, активність); орієнтація на минуле, сьогодення чи майбутнє; реалістичність перспективи (рівень домагань та можливостей респондентів); ієрархія ціннісних орієнтацій (життєвих цінностей й векторів життєвого шляху). До показників стилів сімейного виховання належать: ступінь протекції; ступінь контролю; задоволеність потреб дитини; ступінь вимогливості; застосування санкцій; ступінь емоційної чуйності батьків; ступінь виховної впевненості батьків.

3. Виявлено особливості життєвих перспектив та стилю сімейного виховання сучасної молоді. Векторами життєвого шляху у молоді є успіхи в професійній та особистісній сферах, сфері стосунків, матеріальна забезпеченість, щасливе сімейне життя. Більшості респондентам властивий високий рівень

домагань. Життєва перспектива не достатню реалістична, оскільки рівень домагань й можливостей мають статистично значущі відмінності. При оцінці можливостей досягнення успіхів у майбутньому в різних сферах життя найбільшу оцінку дають таким життєвим сферам як пізнання, активне та діяльне життя, здоров'я, наявність хороших і вірних друзів. Більша частина з вибірки бачать своє майбутнє веселим, гармонійним, різноманітним, насиченим подіями та привабливим, а тому виявляють позитивне емоційне ставлення. Більшість студентів мають не до кінця сформовану життєву мету, головними показниками якої виступають середній рівень реалістичності, осмисленості та доцільності. Уявляють своє майбутнє більш загально, образно, демонструють часткову побудову планів на життя. Більшість студентів зазначають, що батьки у взаємодії зі ними виявляють опіку та турботу (74%), помірний контролюють поведінки дітей (56%), задовольняють їхні потреби (68%), достатню вимогливість (66%), раціональний та обережний підхід у застосуванні санкцій (72%), сприятливий для розвитку емоцій зв'язок (86%) та середній рівень виховної впевненості (20%).

4. Виявлено закономірності впливу стилю сімейного виховання на формування життєвих перспектив сучасної молоді. Студенти, які у взаємодії з батьками відчують турботу та увагу до себе, відчують контроль та помірковану вимогливість більш сформовану, реалістичну та осмислену життєву мету та цілі; ті студенти мають більш сформовані життєві плани, програми дій, у яких батьки адекватно оцінюють їхні можливості, успіхи й невдачі, демонструють послідовну вимогливість; своє майбутнє бачать більш веселим, бурхливим, гармонійним, різноманітним, насиченим подіями та привабливим ті студенти, яких батьки виявляють турботу та прихильність до них, надають значення задоволенню їхніх потреб, стараються заохочувати, а не карати їх у виховній взаємодії; студенти до яких батьки вимогливі, дбають про задоволення їхніх потреб та надають альтернативу заохоченню у вихованій діяльності, більше відчують свою внутрішню силу й самі керують життям, при плануванні майбутнього опираються на власні цінності й бажання, мають активну позицію

в житті й плануванні майбутнього; рівень домагань вищий у студентів, які відчують прихильність батьків й їхні батьки дбають їхні потреби.

5. Розроблено тренінгову програму оптимізації життєвих перспектив студентської молоді. Головна мета тренінгової програми полягає в оптимізації життєвих перспектив студентської молоді. Тренінгова програма складається з 4 заняття тривалістю 1 годину. Кожне заняття має свою мету та завдання для досягнення мети. Кількість учасників може становити 15 осіб, гендерних обмежень немає. Програма передбачає виконання наступних завдань: формування узгодженої системи ціннісних орієнтацій, життєвих цінностей й векторів життєвого шляху; формування реалістичної та осмисленої життєвої мети, цілі та планів; формування активної життєвої стратегії поведінки; формування позитивного уявлення про майбутнього та орієнтація на сьогоднішнє та майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєва Н. Є., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально - психологічного тренінгу. Навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2016. URL:<http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/4053>
2. Бекасов О.Б. Тимчасова перспектива особистості і планування майбутнього життя. *Психологія особистості і час*. Тези доповідей і повідомлень Всесоюзної науково-теоретичної конференції м. Чернівці, 23 - 25 квітня. 1991 Т.2. Чернівці.1991. С. 7 – 10.
3. Блінов О. А. Особливості організації проведення психологічного тренінгу. *Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Психологічні науки*. Випуск 12. К.: КиМУ, 2008. С. 9–23.
4. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
5. Василенко О. А., Сенча І. А. Математично-статистичні методи аналізу в прикладних дослідженнях: навч. посібн. Одеса, 2012. 168с.
6. Васильєв В. Цільова спрямованість і тимчасова перспектива особистості. *Психологія особистості і час*. Тези доповідей і повідомлень Всесоюзної науково-теоретичної конференції м. Чернівці, 23 - 25 квітня. 1991 Т.2. Чернівці, 1991. С. 10-13.
7. Галецька І.І. Психологічний аналіз індивідуальних цінностей у контексті життєвої перспективи. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Випуск 18. С. 179-188
8. Голодрижук А. В. Психологічні особливості дитячо-батьківських стосунків: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. №2(23). С. 37-46
9. Головаха Є.І. Життєві перспективи і професійне самовизначення молоді. Київ, 1988. 144 с.
10. Головаха Є.І., Кронік А.А. Психологічний час особистості. Київ, Наукова Думка 1984.207с.

11. Гуляс І. А. Аксіопсихологічне проектування: профіль аналізу проблеми. 2016. № 1. С. 151-169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/По_2016_1_17
12. Гуляс І. А. Подійний зміст життєвого шляху особистості. 2019. Iss. 43. С. 81-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2019_43_6.
13. Гуляс І.А. Життєва перспектива як предмет теоретико-методологічного аналізу. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць К-ПНУ імені І. Огієнка, Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2011, Вип.12. С.315-324.
14. Гринчук О. І. Психологічний зміст міжособистісних комунікацій у системі сімейних взаємин. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2013. Вип.18. Ч.2. С. 162-167
15. Гринчук О. І. Соціально-психологічний тренінг. Методичні розробки занять тренінгової групи. Івано-Франківськ: В-Во «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, 2010. 78 с.
16. Гринчук О. І. Основи соціально-психологічного тренінгу: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: ПП СІМІК, 2015. 132 с.
17. Дмитрук О. Є. Життєва перспектива як особистісний конструкт: мотиваційний, ситуативний та ціннісний підходи. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Серія «Психологія». Одеса: Астропринт, 2013. Том 18. Вип. 22. Ч. 1. С. 242-250.
18. Єрмаков І.Г., Пузіков І.Г. Життєвий проект особистості : від теорії до практики: практико зорієнтований посібник. К.: Освіта України, 2007. 212 с.
19. Захаренко Л.М. Особливості цільового планування життєвих перспектив курсантами з різними профілями часової орієнтації. К.: Освіта України. 25 с.
20. Іванов Д. І Психологічний аналіз системи дитячо-батьківських стосунків у парадигмі глибинної психології: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. Одеса, 2005. 21с.

- 21.Кравченко Т. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. Соціальна психологія. 2006. № 2 (16). С. 142–150. URL: <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=49&c=1060>
- 22.Крутько С. Психологічні особливості життєвих стратегій особистості. *Вісник Одеського національного університету*. 2011. Т.16. Вип.7: Психологія . С.126-131
- 23.Климчук В. О. Математичні методи у психології: навч. посібн. Київ, 2009. 283с.
- 24.Кронік А.А., Ахмеров Р.А. Каузометрія: Методи самопізнання, психодіагностики та психотерапії в психології життєвого шляху. М., 2003.284 с.
- 25.Кронік А.А. Суб'єктивна картина життєвого шляху як предмет психологічного дослідження. *Психологія особистості і спосіб життя*. М: 1987. С. 149-152.
- 26.Кузьо Л. Структурно-змістові характеристики поняття "часова перспектива" як предмет психологічного аналізу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна: збірник наукових праць. Львів: ЛьвДУВС, 2015. Вип. 2. 276 с.
- 27.Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентации (СЖО). 2-е изд. М.: Смысл, 2000. 18 с.
- 28.Лепіхова Л.А. Вплив соціальної ситуації на перспективи планування майбутнього. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : [наук. моногр.]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. С. 159-165.
- 29.Літвінова О. Прояв гендерних стереотипів в уявленнях молоді про соціальні ролі прабабків. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2014. Вип.19. Ч.1. С. 227-234.
- 30.Максименко С.Д. Життєвий шлях особистості як базова категорія генетичної психології. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 2.12. С. 5-13.

31. Мартинюк І.О. Життєві цілі особистості: поняття, структура, механізми функціонування. К. : Наукова думка, 1990. 318 с.
32. Мартинюк І.О. Проблеми життєвого самовизначення молоді. Київ, 1993. 116 с.
33. Мудрак В.І., Павлова Т.А. Процеси цілепокладання в організації часу студентів вищої школи. *Психологія особистості і час: Тез. Докл. Чернівці, 1991.Т.2. С. 37-39.*
34. Ненчук О.М. Життєва перспектива особистості в умовах сучасного українського суспільства. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/>
35. Неурова А. Б., Капінус О. С., Грицевич Т. С. Діагностика індивідуально-психологічних властивостей особистості: навчально-методичний посібник. Львів: НАСВ, 2016. 181 с.
36. Норчук Ю.В. Дослідження конструкту «життєва перспектива» в психології. *Вісник Одеського національного університету. Психологія. 2011. Т.16. № 17.* URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/>
37. Павленко О. В. Формування життєвої перспективи у ситуації невизначеності. *Актуальні проблеми психології. Випуск 39. №7. С. 232-239.*
38. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості : монографія. К. :
39. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Кондор, 2011. 468 с.
40. Підручна І. Психологічний аналіз категорії життєвої перспективи особистості. *Психологічні перспектив. 2010. Вип.18. С.204-2012.*
41. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: «Академвидав», 2006. 360.
42. Склярук А. Сучасний стан наукової концептуалізації категорії «проблемна сім'я». *Психологія особистості. 2013. № 1(4). С. 270-280.* Соціальна педагогіка: словник-довідник / ред. Т.Алексєєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.
43. Субашкевич І. Модифікація методики О. Фанталової "Рівень співвідношення "цінності" і "доступності" в різних життєвих сферах".

- Педагогіка і психологія професійної освіти. 2015. № 4-5. С. 77-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2015_4-5_10
44. Титаренко Т.М. Просторово-часові виміри життєвого світу особистості в онтогенетической площині. *Психологія особистості і час*. Тези доповідей. Т. 1. Чернівці, 1991. С. 17-20.
45. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Т. К. : ДП Спеціалізоване видавництво "Либідь", 2003. 376 с.
46. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 224 с.
47. Федоришин Г. М. Психологія становлення особистості у батьківській сім'ї: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. 168 с.
48. Федоришин Г. М. Становлення особистості у батьківській сім'ї в умовах трансформації сучасного суспільства. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С.Костюка АПН України*. За ред. С. Д.Максименка. Т. 9. Ч.2.К., 2007. С. 351-357.
49. Федоришин Г. Типологія ставлень батьків до дітей. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: «Плай», 2008. Вип.13. Ч.1. С. 61 – 73.
50. Федоришин Г. Основні психолого-педагогічні моделі взаємовідносин батьків і дітей. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*, 2009. Вип. XII. С. 167-173.
51. Федоришин М.І. Психологія дорослішання: структурно-складові характеристики процесу розвитку особистості. Львів: Львівський університет І.Франка, 1999. С. 60-66.
52. Хабайлюк В. Особливості прояву деструктивної залежності в сімейних стосунках. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. –Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2013. Вип.18. Ч.1. С. 124-130.

53. Чутова Н. П. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: соціологічний підхід. Нова парадигма [журнал наукових праць] К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип.88. С.188-197
54. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 210
55. Яніцкій М.С. Ціннісні орієнтації особистості як динамічна система. Кемерово, 2000. 203 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» Е.Б. Фанталової

Інструкція

На спеціальному бланку пропонуються 12 понять, що означають різні життєві цінності. Вам потрібно оцінити по 10-бальній шкалі за критерієм «важливість для Вас. А потім знову оцініть по 10-бальній шкалі за критерієм «доступність»

Перелік 12 понять - загальнолюдських цінностей

1. Активна, діяльна життя.
2. Здоров'я (фізичне і психічне).
3. Цікава робота.
4. Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного).
5. Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною).
6. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів).
7. Наявність хороших і вірних друзів.
8. Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).
9. Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, а також інтелектуальний розвиток).
10. Свобода як незалежність у вчинках і діях.
11. Щасливе сімейне життя.
12. Творчість (можливість творчої діяльності).

Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. А. Леонтєва

Інструкція: Вам будуть запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання - вибрати одне з двох тверджень, яке, на вашу думку, більше відповідає дійсності, і відзначити одну з цифр 1,2,3, в залежності від того, наскільки ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження, на ваш погляд, однаково вірні).

1.	Зазвичай мені дуже нудно.	3210123	Зазвичай я сповнений енергії.
2.	Життя здається мені завжди хвилюючою і захоплюючою.	3210123	Життя здається мені абсолютно спокійною і рутинною.
3.	В житті я не маю певних цілей і намірів.	3210123	В житті я маю дуже ясні цілі і наміри.
4.	Моє життя видається мені вкрай безглуздою і безцільною.	3210123	Моє життя видається мені цілком осмисленим і цілеспрямованим.
5.	Кожен день здається мені завжди новим і несхожим на інші.	3210123	Кожен день здається мені абсолютно схожим на всі інші.
6.	Коли я піду на пенсію, я займуся цікавими речами, якими завжди мріяв зайнятися.	3210123	Коли я піду на пенсію, я постараюся не обтяжувати себе ніякими турботами.
7.	Моє життя склалося саме так, як я мріяв.	3210123	Моє життя склалося зовсім не так, як я мріяв.
8.	Я не домогся успіхів у здійсненні своїх життєвих планів.	3210123	Я здійснив багато з того, що було мною заплановано.
9.	Моє життя порожня і нецікава.	3210123	Моє життя наповнена цікавими справами.
10.	Якби мені довелося підводити сьогодні підсумок мого життя, то я б сказав, що вона була цілком осмисленою.	3210123	Якби мені довелося підводити сьогодні підсумок мого життя, то я б сказав, що вона не мала сенсу.

11.	Якби я міг вибирати, то я б побудував своє життя зовсім інакше.	3210123	Якби я міг вибирати, то прожив би життя ще раз так само, як живу зараз.
12.	Коли я дивлюся на навколишній світ, він часто приводить мене в розгубленість і занепокоєння.	3210123	Коли я дивлюся на навколишній світ, він зовсім не викликає у мене занепокоєння і розгубленості.
13.	Я людина дуже обов'язковий.	3210123	Я людина зовсім не обов'язковий.
14.	Я вважаю, що людина має можливість здійснити свій життєвий вибір за своїм бажанням.	3210123	Я вважаю, що людина позбавлена можливості вибирати з-за впливу природних здібностей, і обставин
15.	Я виразно можу назвати себе цілеспрямованою людиною.	3210123	Я не можу назвати себе цілеспрямованою людиною.
16.	У житті я ще не знайшов свого покликання і ясних цілей.	3210123	В житті я знайшов своє покликання і цілі.
17.	Мої життєві погляди ще не визначилися.	3210123	Мої життєві погляди цілком визначилися.
18.	Я вважаю, що мені вдалося знайти покликання і цікаві цілі в житті.	3210123	Я навряд чи здатен знайти покликання і цікаві цілі в житті.
19.	Моє життя в моїх руках, і я сам керую нею.	3210123	Моє життя не підвладна мені, і вона управляється зовнішніми подіями.
20.	Мої повсякденні справи приносять мені задоволення і задоволення.	3210123	Мої повсякденні справи приносять мені суцільні неприємності й переживання.

Обробка результатів зводиться до підсумовування числових значень для всіх 20 шкал і перекладу сумарного балу в стандартні значення. Для підрахунку балів необхідно перевести відмічені випробувані позиції на симетричній шкалі 3 2 1 0 1 2 3 в оцінки по висхідній або низхідній асиметричною шкалою за таким правилом:

У висхідну шкалу 1234567 переводяться пункти 1, 3, 4, 8, 9, 11, 12, 16, 17.

У спадну шкалу 7654321 переводяться пункти 2, 5, 6, 7, 10, 13, 14, 15, 18, 19, 20.

Висхідна послідовність градацій (від 1 до 7) чергується з низхідній (від 7 до 1), причому максимальний бал (7) завжди відповідає полюсу наявності мети в житті, а мінімальний бал (1) - полюсу її відсутності.

Методика «Метафори часу» Є.І. Головаха, А.А. Кронік

Інструкція. Оцініть, будь ласка, власне майбутнє по кожній з 17-ти шкал-конструктів. Кожна шкала задається двома полюсами конструкту від 0 до 10:

1. Сумне - веселе
2. Тривожне - спокійне
3. Погане - хороше
4. Важке - легке
5. Сіре - привабливе
6. Інертне - бурхливе
7. Нещасливе - щасливе
8. Стандартне - незвичайне
9. Песимістичне - оптимістичне
10. Нестабільне - стабільне
11. Сумбурне - гармонійне
12. Одноманітне - різноманітне
13. Романтичне - реалістичне
14. Нудне - цікаве
15. Нав'язане іншими - виходить від мене
16. Ненасичене - насичене враженнями
17. Стрімке - довго триває.

За кожною шкалою підраховувалися сирі бали від 0 до 10, де 0 відповідає негативний полюс, а 10 відповідає максимальній вираженості позитивного полюса. Отже, дані шкали розкривають емоційний компонент уявлень про власне майбутнє.

Методика «Мета — Засіб — Результат» (ЦСР) А.Карманова
Текст опитувальника

Інструкція: У опитувальнику міститься декілька десятків тверджень, що стосуються вашого характеру, поведінки. Прочитайте кожне твердження і вирішіть, вірно воно чи ні. Якщо ви вирішили, що дане твердження вірне, поставте плюс на бланку відповідей поряд з його номером. Якщо твердження по відношенню до вас невірне, поставте мінус.

1. Я активна людина.
2. Іноді я приходжу в сильне збудження.
3. Буває так, що я чим-небудь роздратований.
4. Я завжди їм те, що мені подають.
5. Щоб добитися чогось в житті, треба уміти ставити перед собою цілі.
6. Я б порівняв себе з добре настроєним музичним інструментом.
7. Я завжди роблю так, як мені говорять.
8. Іноді я замислююся про сенс життя.
9. Не люблю, коли мені підказують, як треба робити.
10. Я можу пояснити вчинки кожної людини.
11. Часто мої близькі мене не слухають, і мені доводиться повторювати одну фразу кілька разів, поки нарешті мене не почують.
12. Часто зі мною трапляються дивні речі.
13. Зазвичай я не можу однозначно сказати про когось, хороший він людина чи ні.
14. Я вважаю за краще ставити перед собою цілі не дуже складні, але і не дуже прості.
15. Зі мною часто відбуваються речі, які я не можу пояснити.
16. Коли залишаюся один, я багато роздумую.
17. Я нудьгую рідко.
18. Мені можна довірити будь-яку таємницю.
19. У будь-якій ситуації можна знайти вихід.
20. Вид сонця, що заходить, викликає у мене натхнення.
21. Коли я проходжу мимо лежачого м'яча, у мене виникає бажання штовхнути його.
22. Коли хвилююся, то частіше я червонію, чим блідну.
23. Хороша музика мене надихає.
24. Меті перед собою вважаю за краще ставити сам.
25. Вид неприємної мені людини викликає у мене бажання його побити або завдати йому якого-небудь іншого збитку.

26. Все, що мені дороге, однаково цінно для мене.
27. Коли я щось роблю, то охоче вислуховую будь-які ради.
28. Вдало закінчена справа викликає у мене прилив гарного настрою.
29. Ухвалюючи рішення, я зважую все «за і проти».
30. Іноді буває, що я говорю про когось погано.
31. У мене характер скоріший за «нападаючий», чим «захисника».
32. Стабільність краща за непередбачуваність.

Ключ для обробки результатів

1. С+	2. С+	3. Л-	4. Л+	5. Ц+	6. Ц+	7. Л+	8. Ц -
9. С+	10. Р+	11. Р+	12. Р-	13. Р-	14. Ц+	15. Р-	16. Ц-
17. Ц+	18. Л+	19. С+	20. Р-	21. С-	22. С-	23. Р-	24. Ц+
25. С+	26. Ц-	27. С-	28. Р-	29. Ц+	30. Л-	31. С+	32. Р+

Опитувальник «Батьків оцінюють діти» (РІД)

Інструкція: «Читайте по черзі затвердження опитувальника. Якщо Ви згодні з твердженням, то зробіть позначку біля відповідної відповіді.

Текст методики

1. Мої батьки вважають: все, що вони роблять, вони роблять заради мене.
2. У моїх батьків часто не вистачає часу позайматися зі мною чимось цікавим: куди-небудь піти разом, поговорити про якихось проблемах.
3. Мої батьки часто дозволяють мені такі речі, яких не дозволяють багато інших батьків.
4. Мої батьки не люблять, коли я звертаюся до них із запитаннями, кажуть: «Догадайся сам».
5. Я маю вдома набагато більше обов'язків, ніж більшість моїх товаришів.
6. Мене навіть мої батьки не можуть змусити щось зробити по будинку.
7. Мої батьки вважають, що мені краще не замислюватися над правильністю їх поглядів.
8. Зазвичай я повертаюся додому тоді, коли захочу.
9. Мої батьки не залишають безкарним жодного мого поганого вчинку, вважають, що тільки тоді я стану людиною.
10. По можливості батьки намагаються мене не карати.
11. Коли мої батьки в хорошому настрої, вони нерідко прощають мені те, за що в інший час покарали б.
12. Батьки люблять мене більше, ніж один одного.
13. Мені здається, що раніше, коли я був маленький, батьки любили мене більше, ніж зараз.
14. Коли я подовгу упрямлюсь або злюся, батьки часто розуміють, що надійшли по відношенню до мене неправильно.
15. У моїх батьків довго не було дітей, і моєї появи дуже чекали.
16. Від своїх батьків я часто чую, що виховання дітей - дуже виснажлива справа.

17. Я підозрюю, що у мене є якісь якості, які виводять батьків з себе.
18. Мої батьки часто конфліктують через відмінності в поглядах на моє виховання.
19. Мої батьки кажуть, що я для них - найголовніше в житті.
20. Мої батьки мало цікавляться, де я пропадаю.
21. Батьки намагаються купувати мені такий одяг, яку я сам виберу, навіть якщо він дорогий.
22. Мої батьки вважають мене нетямущим, кажуть: «Легше самому два рази зробити, ніж один раз пояснити тобі».
23. Мені нерідко доводилося (або доводиться) наглядати за моїм молодшим братом (сестрою).
24. Мої батьки воліють щось зробити самі, ніж «зв'язуватися» зі мною.
25. Мої батьки оченьзляться, коли я помічаю їх слабкості і недоліки.
26. Я сам (без участі батьків) вирішую, з ким мені дружити.
27. Мої батьки вважають, що діти повинні не тільки любити їх, але і боятися.
28. Батьки мене лають дуже рідко.
29. У своїй строгості по відношенню до мене у батьків виникають великі коливання. Іноді вони дуже суворі, а іноді все дозволяють.
30. Ми з мамою розуміємо один одного краще, ніж з батьком.
31. Моїх батьків засмучує, що я занадто швидко став дорослим.
32. Якщо я упрямлюсь, то батьки роблять так, як я хочу.
33. Мої батьки вважають мене слабким і хворобливим.
34. Мої батьки (або один з них) вважають, що, якби у них не було дітей, вони б досягли набагато більшого в житті.
35. У мене є деякі слабкості, з якими завзято борються мої батьки.
36. Нерідко буває, коли мене карає один з батьків, інший дорікає його у надмірній суворості і починає втішати мене.
37. Мої батьки часто говорять, що турботи про мене займають найбільшу частину їх часу.
38. Мої батьки рідко відвідують батьківські збори.

39. Мої батьки намагаються купити мені все, що я захочу, навіть якщо це коштує дорого.
40. Від моїх батьків часто можна почути, що вони сильно втомлюються від спілкування зі мною.
41. Мої батьки часто доручають мені важливі і важкі справи.
42. Мої батьки вважають, що на мене не можна покластися в серйозній справі.
43. Мої батьки вважають, що головне, чому батьки повинні навчити своїх дітей, - це слухатися.
44. Я сам вирішую, курити мені чи ні.
45. Мої батьки вважають, що чим суворіше вони ставляться до мене, тим краще для мене.
46. Мої батьки дуже м'які люди.
47. Якщо мені щось потрібно від батьків, то я намагаюся вибрати момент, коли вони в хорошому настрої.
48. Мої батьки часто говорять, що коли я виросту, то вони мені будуть не потрібні.
49. Мої батьки вважають, що чим діти старше, тим важче мати з ними справу.
50. Часто моє впертість є результат неправильного ставлення батьків до мене.
51. Мої батьки постійно переживають за моє здоров'я.
52. Мої батьки вважають, що, якби у них не було дітей, їх здоров'я було б набагато краще.
53. Мої батьки вважають, що, незважаючи на всі їхні зусилля, деякі мої недоліки залишаються без змін.
54. Мій батько вважає, що я його недолюблюю.
55. Мої батьки вважають, що заради мене ним від багато чого в житті довелося відмовитися.
56. Буває, що батьки не знають про мої успіхи в навчанні
57. Мої батьки витрачають на себе значно більше грошей, ніж на мене.
58. Мої батьки не люблять, коли я щось прошу. Кажуть, що краще знають, що мені треба.

59. Мої батьки вважають, що у мене було більше важке дитинство, ніж у більшості дітей.
60. Зазвичай я роблю вдома тільки те, що мені хочеться, а не те, що хочуть батьки.
61. Мої батьки вважають, що я повинен поважати їх більше, ніж усіх інших людей.
62. Я сам вирішую, на що мені витратити свої гроші.
63. Мої батьки суворіше ставляться до мене, ніж інші батьки до своїх дітей.
64. Мої батьки вважають, що від покарань мало пуття.
65. Члени нашої родини неоднаково строгі зі мною. Одні балують, інші, навпаки, дуже суворі.
66. Мої батьки часто говорять, що їм би хотілося, щоб я не любив нікого, крім них.
67. Мої батьки часто говорять, що, коли я був маленький, подобався їм більше, ніж тепер.
68. Часто я розумію, що батьки не можуть у виборі рішень, як вчинити зі мною.
69. Мої батьки багато чого дозволяють мені через мого слабкого здоров'я.
70. Я часто чую від батьків, що виховання дітей - важкий і невдячна праця, що вони віддають мені все, а натомість не отримують нічого.
71. Мої батьки вважають, що я не розумію добрих слів і єдине, що на мене діє, - це строгі постійні покарання.
72. Моя мати вважає, що батько налаштовує мене проти неї.
73. Мої батьки кажуть, що весь час думають тільки про мене, моїх справах, здоров'я і т. д.
74. Мої батьки рідко заглядали в мій щоденник.
75. Я завжди вмію домогтися від батьків того, чого мені хочеться.
76. Мої батьки кажуть, що їм більше подобається, коли я веду себе тихо і спокійно.
77. Я намагаюся в усьому допомогти батькам.

78. Мої батьки вважають, що якщо навіть я впевнений, що вони не праві, то повинен робити так, як кажуть вони.
79. У мене мало обов'язків по будинку.
80. Виходячи з будинку, я рідко кажу батькам, куди йду.
81. Мої батьки вважають, що бувають випадки, коли найкращий покарання - це ремінь.
82. Мої батьки кажуть, що багато недоліків пройдуть самі собою з віком.
83. Мої батьки беруться за мене лише тоді, коли я щось натворю. Якщо все тихо, вони залишають мене в спокої.
84. Я часто чую від матері (батька), що якби я не був їхньою дитиною, а вона (він) була (був) би молодший, то напевно в мене закохалася б.
85. Мої батьки кажуть, що, коли я був маленьким, зі мною було цікавіше говорити, ніж зараз.
86. Мої батьки вважають, що в моїх недоліках винні вони самі, тому що невміло мене виховували.
87. Мої батьки кажуть, що моє життя і здоров'я коштували їм величезних зусиль.
88. Мої батьки вважають, що, якби у них не було дітей, вони жили б краще.
89. Мої батьки вважають, що якщо вони нададуть мені свободу, то я негайно використовую це на шкоду собі і оточуючим.
90. Нерідко буває, що якщо мати каже мені одне, то батько говорить інше, і навпаки.
91. Мої батьки кажуть, що витрачають на мене більше сил і часу, ніж на себе.
92. Мої батьки мало знають про мої справи.
93. Мої бажання - закон для моїх батьків.
94. Коли я був маленький, то дуже любив спати з батьками (або з одним з них).
95. Мої батьки вважають, що у мене поганий шлунок.
96. Мої батьки кажуть, що вони потрібні мені, лише поки я не виріс, а потім я все рідше буду згадувати про них.
97. Іноді мені здається, що заради мене батьки пішли б на будь-яку жертву.

98. Мої батьки вважають, що мені потрібно приділяти значно більше часу, ніж вони можуть.
99. Коли я ласкавий з батьками, вони мені все прощають.
100. Мої батьки хотіли б, щоб я обзавівся сім'єю якомога пізніше - після 30 років.
101. Моїх батьків турбує, що мої руки і ноги часто бувають дуже холодними.
102. Мої батьки кажуть, що я маленький егоїст і зовсім не думаю про їх здоров'я і почуттях і т. д.
103. Мої батьки вважають, що, якби вони не віддавали мені весь час і сили, я б погано скінчив.
104. Коли у мене все благополучно, батьки менше цікавляться моїми справами.
105. Моїм батькам важко сказати мені «ні».
106. Мої батьки засмучені, що я все менше в них потребую.
107. Мої батьки вважають, що моє здоров'я гірше, ніж у більшості моїх однолітків.
108. Мої батьки вважають, що я відчуваю по відношенню до них занадто мало подяки.
109. Мої батьки вважають, що я не можу обходитися без їх постійної допомоги.
110. Більшу частину свого вільного часу я проводжу поза домом.
111. Зазвичай у мене дуже багато часу для розваг.
112. Я часто чую від батьків, що, крім мене, їм більше ніхто на світі не потрібний.
113. Моїх батьків хвилює мій неспокійний і переривчастий сон.
114. Нерідко я чую від батьків жаль, що вони занадто рано одружилися.
115. Мої батьки вважають, що все, чого я добився до справжнього моменту (у навчанні, роботі або іншому), я домігся лише завдяки їх постійної допомоги.
116. Моїми справами в сім'ї в основному займається хтось один з батьків.
117. Скінчивши уроки, я зазвичай займаюся тим, що мені подобається.
118. Коли я йду на побачення, у моїх батьків псується настрій. 119. Мої батьки стурбовані тим, що я часто хворію.
120. Мої батьки не допомагають, а ускладнюють моє життя.

Кореляційна матриця показників стилю сімейного виховання та життєвих перспектив у студентської молоді

		Показники стилю сімейного виховання						
		Ступінь протекції	Ступінь контролю	Задоволеність потреб дитини	Ступінь вимогливості	Застосування санкцій	Ступінь емоційної чутливості батьків	Ступінь виховної впевненості батьків
Показники життєвої перспективи	Наявність, реалістичність, осмисленість життєвої перспективи	0,33841	0,29287	0,1122	0,43343	0,23751	0,158851249	0,15248
	Наявність життєвих планів	0,08341	-0,039	0,12035	-0,2096	0,16897	-0,10232078	-0,1366
	Уявлення про майбутнє та його перспективи	0,35764	0,02407	0,29939	0,19062	-0,2943	0,236795718	0,18786
	Життєва стратегія	0,01647	0,30196	0,31394	0,4628	-0,2959	0,196202432	0,24129
	Орієнтація на минуле, сьогодення, майбутнє	0,21156	-0,2229	0,23618	0,0124	0,05181	0,019287791	0,02428
	Реалістичність перспективи	0,13503	-0,1006	0,28413	-0,1193	0,18677	0,077573088	0,04456

	Система ціннісних орієнтацій	0,38899	0,24692	0,15731	0,19081	-0,1343	0,0577573	0,19615
	Рівень домагань	0,34496	0,24692	0,31876	0,16768	-0,1429	0,13867364	0,15387